

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА**

Сінькевич Ольга Борисівна

УДК 130.2:[316.7:159.923.2]

**ІДЕНТИФІКАЦІЙНІ ПРАКТИКИ МАСОВОЇ КУЛЬТУРИ:
СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ**

Спеціальність 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

**Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора філософських наук**

Львів - 2016

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі теорії та історії культури філософського факультету Львівського національного університету імені Івана Франка Міністерства освіти та науки України

Науковий консультант: доктор філософських наук, професор
Мельник Володимир Петрович,
Львівський національний університет імені Івана Франка,
професор кафедри теорії та історії культури

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
Козловець Микола Адамович,
Житомирський державний університет імені Івана Франка,
завідувач кафедри філософії

доктор філософських наук, професор
Зайцев Микола Олександрович,
Національний університет «Острозька академія»,
завідувач кафедри культурології та філософії

доктор філософських наук, доцент
Чернієнко Володимир Олександрович,
Національний аерокосмічний університет
імені М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»,
професор кафедри філософії

Захист відбудеться «09» червня 2016 р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35. 051.02 у Львівському національному університеті імені Івана Франка за адресою: 79000, м. Львів, вул. Університетська, 1, ауд. 301.

З дисертацією можна ознайомитись у Науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка за адресою: 79005, м. Львів, вул. Драгоманова, 5.

Автореферат розісланий 6 травня 2016 р.

Учений секретар
Спеціалізованої вченої ради

О.І. Ліщинська-Милян

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Категорія ідентичності посідає особливе місце в сучасному соціально-гуманітарному знанні, і для цього є об'єктивні причини: у наш час ідентичність стає призмою, крізь яку розглядають, оцінюють та вивчають важливі риси сучасного життя. Ця категорія надає особливої модальності усвідомленню реальності й водночас має статус одного з найважливіших елементів сучасної соціокультурної дійсності. Вона відображає складну взаємодію людської суб'єктивності та соціальності, яка у наш час зазнає значних трансформацій: змінюються соціальні структури та зв'язки, спосіб існування людини в суспільстві. Питання ідентичності та її нових конфігурацій актуалізується в контексті таких проблем як розвиток комунікацій, глобалізація, соціальна мобільність, мультикультуралізм, культура толерантності, котрі стали основними для сучасної соціальної філософії. Самовизначення передбачає інтерпретацію моделей, сформованих в ситуації, коли межі культурних, історичних, географічних просторів стають відносними.

У сучасному світі в умовах динамічних соціальних трансформацій ідентичність людини характеризується нестабільністю, «плинністю», варіативністю. Як наслідок, на початок XXI ст. світове співтовариство перебуває в стані активізації процесів конструювання, зміни та реактуалізації ідентичностей.

На думку багатьох сучасних філософів, протягом XX ст. спостерігалось послідовне зростання впливу культури на соціальне життя суспільства. На відміну від «соціоцентричного» індустріального світу, де визначальну роль відігравали соціальні протиріччя та соціальна взаємодія, світ постіндустріальний стає «культуроцентричним». Саме культурицентризм нині є визначальною парадигмою формування ідентичності. Однак тенденція посилення культурного впливу на формування ідентичності має свою специфіку. Процес модернізації, становлення сучасної економіки, урбанізація, поширення освіти, демократизація політичного життя створили передумови для формування масової культури. Отже, дослідження трансформацій, яких зазнає ідентичність в сучасну добу під впливом масової культури, є одним з актуальних завдань філософсько-гуманітарного знання.

Актуальність цієї теми зумовлена також тим, що в сучасному суспільстві значно розширилось коло тих соціальних функцій, які виконує масова культура. Зокрема, вона забезпечує стабільність існуючої соціальної системи, виступає в якості механізму соціалізації, здійснює адаптацію цінностей високої культури до масової свідомості, ефективно реалізує ідентифікаційні стратегії.

Аналіз масової культури та її ідентифікаційних стратегій ускладнюється тим, що вона переживає постійні трансформації, а це, своєю чергою, вимагає постійного оновлення теоретичного дискурсу зазначеного феномена. Перед дослідниками стоїть завдання, з одного боку, перегляду

сутності цих трансформацій, з другого – пошуку ефективнішого інструментарію, здатного описувати суттєві зміни соціокультурної дійсності.

І, нарешті, аналіз масової культури є проблематичним у зв'язку з відсутністю відповідної часової дистанції, включеністю дослідника в реальний соціокультурний процес, яка супроводжується емоційною реакцією на нього.

Проблема ідентичності в умовах масової культури залишається однією з найбільш складних для розуміння та інтерпретації. Ідентичність нині є складним утворенням, яке характеризується динамізмом, нестабільністю, суперечливою внутрішньою структурою. Динамічний характер соціокультурних процесів сьогодення потребує постійного моніторингу тих змін, котрі відбуваються як у сфері масової культури, так і в тих механізмах та стратегіях, які впливають на формування ідентичності її суб'єкта.

Отже, дискусійність, методологічна множинність, теоретична та соціально-практична значущість проблеми трансформації ідентичності та ідентифікації в умовах масової культури зумовили вибір теми дослідження.

Стан досліджуваної проблеми. Проблема ідентичності в ХХ – на початку ХХІ ст. стала предметом дослідження відомих західних філософів, культурологів, соціологів У. Бека, П. Бергера, П. Бурдьє, І. Валлерстайна, Гваттарі, Е. Гіденса, І. Гофмана, В. Гьосле, Ж. Дельоза, Ж. Дерріда, Е. Еріксона, Ю. Кристевой, Ж. Лакана, Ж.Ф. Ліотара, Ж. Ліповецьки, Т. Лукмана, Дж. Марсія, Дж. Міда С. Московічі, Ч. Тейлора, Е. Фромма, М. Фуко. До цієї проблеми зверталися російські вчені Л. Іонін, А. Костіна, Е. Орлова, Ю. Левада, А. Флієр, В. Ядов. Значний інтерес становлять роботи білоруських дослідників В. Акудовича, І. Бобкова, Н. Василевич, Л. Науменко, польських вчених Ф. Голембського, А. Дудзінської, Т. Палечного, Б. Скарги. Аналізу трансформації ідентичності в українських соціокультурних реаліях присвячені праці В. Андрущенко, Є. Бистрицького, Т. Воропай, Б. Глотова, Я. Грицака, М. Зайцева, М. Козловця, В. Ляха, Л. Нагорної, Н. Пелагеші, М. Поповича, М. Степика, Н. Хамітова, В. Чернієнка, Н. Яковенко.

Одним із важливих напрямів аналізу ідентичності в сучасній філософській науці є проблема тілесної ідентифікації людини доби масової культури. Ідеї визначного французького дослідника у цій сфері М. Мосса були творчо розвинені П. Р. Бартом, Бурдьє, І. Гофманом, Н. Еліасом, Ж. Ліповецьки, М. Фуко. Серед вітчизняних досліджень зазначеної проблеми слід назвати монографії О. Гомілко та Л. Газнюк. Практики тілесної ідентифікації, зумовлені ідеєю постлюдини та органічно пов'язаної з нею концепцією трансгуманізму, є предметом аналізу російських філософів М. Епштейна, В. Кутирьова, Г. Тульчинського, С. Хоружого. українських дослідників М. Бейліна, Н. Загурської, І. Предборської, С. Пролєєва, З. Самчука.

Важливим напрямом дослідження проблеми ідентичності в добу масової культури є аналіз персональної ідентичності. Характеристика Я, його взаємовідносин з Іншим розглядалися в працях М. Бубера, М. Гайдеггера, Е.

Гусерля, Ж.-П. Сартра. Стратегії конструювання самоідентичності досліджували П. Бергер, П. Бурдьє, Ю. Габермас, А. Гіденс, І. Гофман, В. Гьосле, Т. Лукман, М. Кастельс. Питання джерел ідентифікації, її функцій, ролі суб'єкта в процесі формування ідентичності аналізуються в працях З. Баумана, У. Бека, П. Бергера, Ж. Бодріяра, Ю. Габермаса, Е. Гіденса, Г. Зіммеля, М. Кастельса, Е. Левінаса, С. Московічі, Е. Тоффлера, М. Фуко, Ф. Фукуями. Роль духовно-морального світогляду людини, її свідомої самоактуалізації та самовдосконалення є провідною темою в концепціях М. Бахтіна, В. Біблера, Ф. Гваттарі, Ж. Дельоза, М. Гайдеггера, Ж. Дерріда, П. Рікера, М. Фуко.

Експансія «великого світу» у «маленький світ» конкретної людини актуалізувала проблему персональної ідентичності у вітчизняній філософії, поставила її центр уваги багатьох українських вчених – В. Андрущенко, В. Бека, Є. Бистрицького, Г. Волинки, В. Горського, Р. Кіся, С. Кримського, В. Ляха, М. Михальченка, М. Поповича, М. Степика, В. Табачковського.

Дедалі більшого значення у філософських дискусіях набуває проблема соціальної ідентифікації. Вона глибоко і всебічно аналізується у працях З. Баумана, П. Бергера, П. Бурдьє, Ю. Габермаса, Е. Гіденса, Т. Лукмана, Г. Теджфела, Дж. Тернера. Слід зазначити, що у цій сфері активно працюють українські філософи. Всебічному аналізу проблема соціальної ідентифікації піддана у працях Т. Воропай, Є. П. Гнатенка, Головахи, Я. Грицака, О. Злобіної, С. Макеєва, Л. Нагорної, В. Осовського, А. Ручки, М. Шульги, Н. Яковенко. Значний внесок в дослідження проблем соціальної ідентичності зробили вчені ЛНУ ім. І Франка Н. Гапон, А. Карась, Н. Черниш. Проблеми соціальної ідентичності висвітлювались у виданих під редакцією В. Мельника колективних монографіях «Толерантність як соціокультурний феномен: світоглядно-методологічний аспект», «Людина в сучасному світі», «Наука і цінності людського буття».

Проблема культурної ідентичності стала предметом дослідження зарубіжних вчених З. Баумана, П. Бергера, П. Бурдьє, А. Гіденса, І. Гофмана, В. Гьосле, А. Етціоні, М. Кастельса, Ф. Фукуями. Низка важливих концептуальних положень викладена у колективній монографії російських дослідників «Цивілізаційна ідентичність в перехідну добу: культурологічний, соціологічний та мистецтвознавчий аспекти». Активно досліджують проблеми трансформації української культурної ідентичності в добу становлення глобальної цивілізації І. Бичко, Б. Глозов, М. Зайцев, М. Козловець, В. Кремень, М. Михальченко, М. Степико, В. Степаненко, В. Ткаченко.

Отже, існує значний корпус наукових праць, присвячених ідентичності, ідентифікації, ролі масової культури в житті сучасного суспільства. Разом з тим, складність та неоднозначність соціокультурних процесів, які визначають характер «плинної сучасності» (З. Бауман), зокрема, роль масової культури в процесах самовизначення та самореалізації сучасної людини, залишають широкий простір для подальшого дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана в межах наукових тем кафедри теорії та історії культури філософського факультету Львівського національного університету імені Івана Франка «Людина в сучасному світі: філософсько-культурологічні виміри» (номер держреєстрації – 0110U00315) та «Становлення нової соціокультурної реальності в Україні» (номер держреєстрації – 0113U001899).

Мета дослідження – визначити характер впливу масової культури на формування ідентичності людини в сучасну добу.

Реалізація зазначеної мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- розглянути головні напрями формування поняття *ідентичність* в загальному контексті розвитку соціально-філософського знання, розкрити філософсько-категоріальні ознаки зазначеного поняття та його методологічний потенціал;
- охарактеризувати типологічні ознаки масової культури в контексті їх впливу на формування ідентичності;
- з'ясувати специфіку реалізації ідентифікаційної функції масової культури в сучасних соціокультурних умовах;
- розкрити особливості тілесної ідентифікації в добу масової культури;
- окреслити атрибутивні характеристики людини як суб'єкта й об'єкта масової культури;
- визначити домінуючі стратегії й практики персональної ідентифікації;
- охарактеризувати зміни в механізмах та моделях соціальної ідентифікації масової людини сучасної доби;
- визначити специфіку культурної ідентифікації в добу соціокультурних трансформацій;
- розглянути особливості процесів ідентифікації в контексті діалогу масової та елітарної культур;
- дослідити вплив масової культури як одного з «агентів глобалізації» на формування цивілізаційної ідентичності;
- визначити потенціал та спрямованість подальшого розвитку ідентифікаційної функції масової культури.

Об'єкт дослідження – ідентичність як соціокультурний феномен.

Предмет – вплив сучасної масової культури на формування ідентичності.

Методи дослідження. Дослідження трансформацій, яких зазнає ідентичність в сучасну добу під впливом масової культури, потребує міждисциплінарного підходу, який дає змогу реалізувати евристичний потенціал філософсько-гуманітарних наук, поєднати в загальний пізнавальний комплекс можливості соціологічного, філософського, культурно-антропологічного знання, і є релевантним поставленій дослідницькій меті.

У дисертаційному дослідженні використано загальнонаукові методи *аналізу та синтезу, індукції й дедукції, узагальнення, аналогії.* Системний метод дозволив розглянути компоненти масової культури у їх взаємозв'язку

та взаємодії, глибше осмислити їхній вплив на вказаний феномен в цілому та на характер тих трансформацій, які в ньому відбуваються. *Наративний* метод є найбільш адекватним для аналізу предмету нашого дослідження, оскільки суперечливий характер сучасної соціокультурної дійсності передбачає множинність відповідей на злободенні питання та «діалогічну інтенційність мислення» (М. Бахтін). *Герменевтичний* метод сприяв інтерпретації сенсу змісту досліджуваних джерел, спираючись на історичний та соціокультурний контекст процесу становлення ідентичності. *Семіотичний* метод дозволив визначити ті символічні інтерактивні матриці, які конструюють сприйняття дійсності сучасною масовою людиною. Важливим є *генеалогічний* метод, який створює інтелектуальні передумови для розуміння діалектики причиново-наслідкової детермінації та континджентного (випадкового, непередбачуваного) характеру формування нових форм ідентифікації. Застосування соціосинергетичного підходу / методу дало можливість розглянути ідентифікацію як процес самоорганізації особистості у нелінійному соціокультурному середовищі, встановити його якісні рівні в ідентифікаційних практиках масової культури, розкрити взаємозв'язок соціального хаосу та соціального порядку у формуванні ціннісних складових ідентифікації. Принциповим для нашого дослідження є застосування *емпірично-ілюстративного* методу, котрий дав змогу залучити для підтвердження сформульованих теоретичних положень артефакти масової культури, оскільки саме вони відображають ментальність епохи та відтворюють притаманний сучасній добі соціокультурний контекст.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у створенні та детальній аргументації авторської концепції специфіки соціальних практик, в яких реалізується ідентифікаційна функція масової культури. Основні складові цієї концепції представлені такими положеннями, які становлять наукову новизну дисертаційного дослідження та виносяться на захист:

Вперше:

– здійснено системний аналіз ідентичності людини доби масової культури як багатовимірного феномена. Авторська концепція розкривається через інтерпретацію цілісності людини, яка полягає в її метафізично-природній єдності, закріпленій у соціокультурно-біологічному геномі та відображеній в понятті *онтологічна ідентичність*. Редукція онтологічної ідентичності до якогось одного елемента не дає змоги охопити її багатовимірність, натомість запропонована панорамна модель ідентичності в сукупності соматичної, персональної, соціальної, культурної форм дозволяє розкрити сутність самовизначення та самоконституювання масової людини як реалізації її цілісності та суб'єктності.

– в основу дисертаційної роботи покладено тезаурусний підхід, котрий дав змогу відмовитись від застарілих стереотипів мислення за принципом бінарних опозицій, поділу культури на високу та низьку, від позиції протиставлення інтелектуала та маси. Тезаурусний підхід озброює дослідника новими засобами для опису і розуміння явищ і процесів, притаманних соціокультурній динаміці перехідних періодів.

– запропоновано адекватну епосі глобальних соціокультурних трансформацій оцінку ідентифікаційної функції масової культури як внутрішньо суперечливої за своїм характером: з одного боку, вона становить виклик традиційним механізмам ідентифікації, а з другого – дозволяє виробити нові. Логічним наслідком вказаного твердження є визначення трьох головних тенденцій, в яких здійснюється ідентифікаційна функція масової культури, як *деструктивної, проблемної та гуманізуючої*.

– доведено неспроможність «сходження» проблеми ідентичності на рівень її технологічного розуміння. Це, зокрема, засвідчують ті ідентифікаційні стратегії, в яких виявляється не лише маніпулятивний характер масової культури, а й здатність сучасної масової людини поєднувати нормативні вимоги соціуму з власними творчими інтенціями у творенні «рефлексивного проекту Я», що є свідченням її здатності адаптуватися до сучасного соціокультурного середовища, реалізувати принципи новизни, свободи і творчості у конструюванні ідентичності.

– розкрито концепцію тілоцентризму як типологічної ознаки масової культури. Доведено, що тілоцентризм масової культури має всі ознаки стресогенної лімінальної ментальності, характерної для ситуації переходу (соціальних ломок, реформ, катастроф тощо). Саме ця його особливість визначає специфіку практик соматичної ідентифікації масової людини.

– доведено, що однією з нормативних вимог сучасної тілесності є «подолання природного тіла» шляхом слідування пропагованому масовою культурою «міфу про красу» та утвердження техноморфної тілесності, яка зумовлена розвитком техногенної цивілізації.

– розкрито особливості «дискурсивного самовизначення» масової людини засобами наративу, «розповіді про себе», пов'язаної зі створенням «образу себе» шляхом наслідування стереотипу або формування іміджу. Доведено, що усвідомлення власного Я, відчуття певної дистанції між заданими стереотипами та власною суб'єктивністю визначає ту ідентифікаційну стратегію, яку можна назвати творчою.

– розкрито вплив тенденції до ювенілізації, притаманної сучасній добі, на трансформацію вікової ідентичності суб'єкта масової культури, зокрема, на формування таких ідентифікаційних практик як кідалт (дорослий-дитина), «діти-бумеранги».

– досліджено вплив ідеології споживання на формування ідентифікаційних практик масової культури. Доведено, що процес конструювання соціальної ідентичності сучасної масової людини орієнтується на споживчі моделі приєднання до більшості, ефекту сноба та демонстративного споживання.

– доведено, що одним із наслідків культурної глобалізації є формування цивілізаційної ідентичності, якій притаманна потенційна налаштованість на різнопланові зміни, включення нових елементів шляхом їх узгодження з початковим культурним кодом, нелінійність, відкритість та альтернативність.

Дістали подальшого розвитку:

– погляди на суб'єктність як джерело персональної ідентифікації масової людини. У контексті ідей К. Ясперса та Р. Гвардіні обґрунтовано доцільність

використання концепту *персона*, який адекватніше, ніж традиційне для європейської філософії Нового часу поняття *особистість*, відображає характер тих змін, яких зазнала масова людина в добу «демасифікації».

– концепція партиципативної стратегії конструювання персональної ідентичності, яка реалізується, зокрема, через відносини Я–Інший (Інший як Я сам; Інший як проєкт майбутнього Я; Інший як не такий як Я), котрі є одним з найважливіших модусів зазначеної форми самоототожнення людини.

– наукові парадигми, які обґрунтовують тезу про те, що принципова трансформація структури та функціонування соціуму, втрата ним «вертикальної» спрямованості призвели до коригування бінарної диференціації культури в параметрах елітарність–масовість. Культурна ідентичність в контексті діалогу масової та елітарної культур відображає не соціальний статус індивіда, а його здатність зберігати свою суб'єктність, виявляти імунітет щодо тих маніпулятивних ідентифікаційних технологій, які широко утвердилися в добу масової культури.

– твердження про те, що молодь у ситуації кризи ідентичності, «подвійної невизначеності», відчуває потребу у обстоюванні свого Я, протистоянні наявним ідентифікаційним стратегіям та пошуку нових ідентифікаційних моделей, що й стимулює виникнення численних субкультур та постсубкультур.

Поглиблено розуміння:

– концепції *метисажу*, сутність якої полягає у визнанні того факту, що в сучасному глобалізованому світі відбувається поєднання різних культурних цінностей, котре не суперечить ні сучасності, ні традиціям, а об'єднує їх у нове утворення, де жодна зі сторін не буде ущемлена; це характеристика особливого виду цінностей культурного і духовного життя сучасної доби, котрі визначають специфіку цивілізаційної ідентичності людини доби масової культури.

Практичне значення одержаних результатів. Матеріали дисертації можуть використовуватися у науково-дослідній роботі, оскільки сформульовані в ній концептуальні положення мають евристичний потенціал для подальших розвідок в межах означеного напрямку досліджень. Представлені в дисертації матеріали можуть також використовуватися як теоретичний супровід при формуванні концептуальних засад державної соціальної та культурної політики, практичної культурно-виховної роботи.

Матеріали дисертаційної роботи можуть бути використані й у педагогічній практиці, зокрема при підготовці лекційних курсів з соціальної філософії, філософської антропології, філософії культури, культурології а також при підготовці відповідних розділів підручників, навчальних посібників, енциклопедичних та довідкових видань.

Особистий внесок здобувача. Сформульовані у дисертаційній роботі положення та висновки отримані в ході самостійного дослідження.

Апробація результатів дисертації. Результати дисертаційного дослідження обговорювалися на науково-теоретичних семінарах, засіданнях кафедри теорії та історії культури та кафедри філософії філософського факультету

Львівського національного університету імені Івана Франка й були оприлюднені на щорічних звітних наукових конференціях ЛНУ 2012-2015 рр.; Міжнародній науково-практичній конференції «Суспільні науки: проблеми та досягнення сучасних наукових досліджень», м. Одеса, ГО «Причорноморський центр досліджень проблем суспільства», 2012; Міжнародних наукових конференціях «Сучасні напрями теоретичних та прикладних досліджень» в рамках проекту SWorld, Одеса, 2012, 2013, 2014 рр.; Міжнародних наукових конференціях «Етнічні процеси в глобальному світі», Санкт-Петербург, 2013 та 2014 рр.; IV Міжнародній науковій конференції «Проблеми моралі: теорія та практика», Івано-Франківськ, 2013; Міжнародній науковій конференції «Європеєць як творець цивілізації розвитку і прогресу», Львів, 2013 р.; Міжнародній науковій конференції «Гуманітарно-наукове знання: розмаїття парадигм», Чернівці 14-15 жовтня 2013 р. Апробацією концептуальних положень дисертаційної роботи став і авторський лекційний курс «Масова культура», який читається на гуманітарних факультетах ЛНУ.

Публікації. За результатами дисертаційного дослідження опубліковано авторську монографію «Соціальні практики масової культури: ідентифікаційний дискурс», розділи у 2 колективних монографіях, 20 статей у фахових виданнях з філософії, з них 4 – у закордонних; 5 статей – у інших наукових виданнях та 4 статті у матеріалах конференцій видання проекту SWorld (РІНЦ).

Структура та обсяг дисертації.

В основу дослідження покладено запропоновану Е. Еріксоном структуру ідентичності, яка містить ідентичність тілесну (соматичну), особистісну (персональну) та соціальну. Зазначена структура осмислюється та модифікується відповідно до того соціокультурного контексту, який становить специфіку сучасної доби, зумовлену домінуванням масової культури. Беручи до уваги те, що ідентичність за своєю природою є багатокомпонентним утворенням і що охопити всі її компоненти в межах, визначених характером нашого дослідження, неможливо, авторка свідомо звертається до тих її складових, які виявляються саме в зв'язку зі становленням та функціонуванням масової культури.

Дисертаційна робота складається із вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел (36 позицій) та літератури (413 найменувань). Загальний обсяг дисертації становить 446 сторінок, з яких основний текст – 402 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження та розкрито її зв'язок з науковими темами, які розробляє кафедра теорії та історії культури філософського факультету Львівського національного університету імені Івана Франка; сформульовано мету і завдання, визначено предмет та об'єкт, окреслено методи дослідження, наукову новизну і практичне значення одержаних результатів, особистий внесок здобувача, наведено дані про

апробацію матеріалів дослідження та про публікації, в яких відображені його результати.

Перший розділ дисертаційної роботи **«Ідентичність в умовах масової культури як предмет гуманітарно-філософської рефлексії»** присвячено теоретико-методологічним аспектам дослідження проблем ідентичності в сучасну добу.

У підрозділі 1.1. *«Соціально-філософська концептуалізація проблеми ідентичності»* здійснено аналіз пояснювальних моделей та концептуальних підходів, спрямованих на розуміння та розкриття сутності феномена ідентичності. У дисертаційній роботі розглянуто внесок прихильників психологічних підходів до розуміння ідентичності в рамках ряду напрямів ХХ ст.: психології свідомості (В. Джеймс), психоаналізу (З. Фройд), когнітивної психології та ін.

Ідея «створення себе» та своєї ідентичності отримала подальший розвиток у концепції символічного інтеракціонізму Дж. Міда, структурного психоаналізу Ж. Лакана. Е. Фромм розкрив складний взаємозв'язок ідентичності з конкретними історичними умовами, з одного боку, з другого – зв'язок між почуттям свободи та почуттям самотності, певний баланс яких встановлюється в процесі ідентифікації.

Соціологічні підходи до розуміння ідентичності збагатили філософсько-гуманітарну науку описом механізмів та практик входження людини у соціальний простір, які допомагають їй оволодіти різними видами соціальної діяльності, засвоювати та адекватно сприймати соціальні норми та цінності, відтворювати певні рольові установки.

Прихильники ідей символічного інтеракціонізму (Г. Блумер, І. Гофман, П. Бергер, Т. Лукман) акцентували думку про те, що культурні норми, котрі визначають поведінку людини, можуть бути нечіткими або піддаватися різним інтерпретаціям, що вносить елемент непередбачуваності у процес формування ідентичності.

У дискурсі постмодернізму (Ж. Дельоз, Ф. Гваттарі, Ж. Лакан, Ж.Ф. Ліотар, М. Фуко, Ж. Дерріда, Ю. Кристева) з його «концептуальним хаосом» заперечується ідентичність як завершеність. «Радикальний плюралізм», притаманний постмодернізму, виявляється в утвердженні плюралістичної парадигми ідентичності, у постійному пошуку «простору свободи без примусу та кордонів».

Розглянувши головні підходи до розуміння ідентичності – їхні історичні передумови, сутність сформульованих визначень, їх взаємозв'язку, – зроблено висновок: категорія *ідентичність* не має однозначного визначення. Ідентичність – це й властивість особистості, і найважливіша потреба, без задоволення якої людина не може існувати, і функція, спрямована на синтезування свого Я. Ідентичність виявляється у поведінці людини, у різних способах «представлення себе іншим», у колективній та індивідуальній творчій активності.

Теоретичне розуміння ідентичності нині формується в рамках постнекласичної парадигми, яка визнає різноманітність, невизначеність,

множинність історії, нестабільність і необхідність побудови моделей ідентичності на основі розуміння минулого, сучасного та майбутнього. Саме гуманітарно-раціональне осмислення ідентичності сприяє *гуманізації* – збереженню людиною власного Я, позиціонуванню себе як людини, а не додатку до технологій влади, ілюзій та міфів масового суспільства, мозаїчної глобальної культури.

У підрозділі 1.2. «*Особливості формування ідентичності в умовах масової культури*» зазначається, що сучасна соціокультурна дійсність ставить перед особистістю нові виклики її ідентичності, одним з яких є масова культура.

Масова культура здійснює у сучасному суспільстві ряд важливих функцій: вона відповідає потребам багатоманітної та складної орієнтації в мінливих умовах сучасної соціокультурної дійсності. Намагаючись протистояти зростаючій складності життя, вона має забезпечити виживання в умовах невідомості, ненадійності, нестабільності, а тому звертається у першу чергу до повсякденності, до життєвих інстинктів, котрі забезпечують вітальність людини. Саме масова культура забезпечує консолідацію і стабільність сучасного соціуму, здійснюючи функцію адаптації та соціалізації індивіда. Разом з тим, однією з найважливіших функцій масової культури є функція ідентифікаційна.

Масова культура реалізує свою ідентифікаційну функцію завдяки певним *ідентифікаційним стратегіям* – комплексу механізмів та прийомів, спрямованих на конструювання ідентичності, які реалізуються через соціальні механізми під впливом агентів соціалізації, актуальних об'єктивних факторів, а також індивідуальних пріоритетів та ресурсних можливостей суб'єкта. Результатом ідентифікаційної стратегії має бути успішне досягнення бажаної ідентичності за допомогою конкретних *соціокультурних практик* – будь-якої форми активності, яка виявляється у соціокультурній сфері і є процесом долучення людини до культури, який управляється суспільством та його інститутами. Різноманітність соціокультурних практик є основою формування «багатошарової» ідентичності людини.

Підрозділ 1.3. «*Теоретико-методологічний та методичний інструментарій дослідження ідентифікаційної функції масової культури*» присвячено визначенню тих методологічних підходів, котрі дозволяють реалізувати авторську концепцію в дослідженні трансформацій, яких зазнає ідентичність в сучасну добу під впливом масової культури.

Специфіка досліджуваного предмету вимагає відмовитись від традиційної сцієнтистської парадигми в пізнанні та інтерпретації сучасної соціокультурної дійсності. Дослідження ідентифікаційних стратегій та практик масової культури вимагає пошуку нової парадигми, котра була б вільною від оперування бінарними опозиціями, в яких імпліцитно присутні вироблені ще добою Просвітництва аксіологічні пріоритети: духовна культура відділена від матеріальної, елітарна – від народної, висока культура протистоїть масовій, культура розглядається в опозиції до «цивілізації». Цим вимогам відповідає *тезаурусний* підхід, яким на порубіжжі ХХ-ХХІ століть

збагатилася методологія гуманітарного пізнання. Тезаурусний підхід озброює дослідника новими засобами для опису і розуміння тих явищ і процесів, для яких характерне «тезаурусне зрощення» – змішування смислів, поєднання протилежностей, характерне для соціокультурної динаміки перехідних **періодів**.

Проблема ідентичності, котра відображає спектр відносин «людина–людина», «людина–суспільство», зумовила застосування *антропологічного* підходу в її аналізі, який передбачає звернення до людини як особистості, наділеної свободою та відповідальністю за свій вибір світоглядної, моральної, громадянської позиції та означає усвідомлення включеності людини у світовий процес і аналіз його «у людському вимірі».

Важливим у методологічному сенсі став підхід *гіпотетичного моделювання*, котрий замість «формулювання остаточних істин» та наведення «незаперечних доказів» вірогіднісно тлумачить і прогнозує явища та процеси, які відображають динамічний характер сучасної доби.

В роботі використовувався *системний* підхід, який націлений на виявлення способів існування та інтеграції аналізованих феноменів у логічну цілісність, а також зосереджений на виявленні детермінуючих та структуроутворюючих чинників процесів ідентифікації та феномена ідентичності.

У другому розділі **«Тілесна ідентичність людини доби масової культури»** розглянуто сутність тілоцентризму як однієї з визначальних рис масової культури, котра зумовлює специфіку соматичної ідентифікації її суб'єкта.

У підрозділі 2.1. *«Тілоцентризм як візуально-символічне вираження соціокультурного буття сучасної людини»* розкривається сутність *тілоцентризму* як однієї з типологічних характеристик масової культури. На відміну від космоцентризму античної культури, теоцентризму культури середньовічної, антропоцентризму культури доби Відродження, логоцентризму культури Нового часу, цю культуру нерідко характеризують саме як тілоцентричну, оскільки однією з її особливостей є опертя на емоційне, чуттєве та тілесно-орієнтоване світосприйняття. Масова культура надає тілесності статусу своєї найбільш цілісної характеристики, світоглядної установки.

Тілоцентризм масової культури, який визначає специфіку соматичної ідентифікації її носія, виявляється у «різноспрямованих» тілесних практиках. З одного боку, це незадоволення собою як тілом, відчуття «омертвіння тіла», яке лежить в основі різного роду трансформацій тілесності. Однак з другого боку тілоцентризм стимулює й становлення тих ідентифікаційних практик, котрі засвідчують становлення нової «культури себе».

У підрозділі 2.2. *«Нормативна тілесна ідентифікація в масовій культурі»* зазначається, що способи формування тілесності «вмонтовані» в соціокультурний контекст кожної історичної епохи і відображають певні стандарти. Важливою складовою процесу формування тілесної ідентичності є уявлення про правильне «ідеальне» тіло, тілесний канон. Зіставлення з

тілесним каноном та відчуття своєї відмінності від нього покладені в основу цього процесу.

У культурі завжди наявний образ ідеального тіла, тіла-канону, який вписує людську тілесність в контекст історичної доби. У політиці соціального контролю над тілом, котра відображає дух нашої епохи, особлива роль належить масовій культурі. Саме масова культура сформувала та активно популяризує ті моделі тіла, які слугують основою для соматичної ідентифікації сучасної людини. Для адекватного опису цих моделей важливо визначити основні опозиції (успішний–невдаха, краса–потворність, молоде–старе, природне–штучне тощо), котрі набули специфічного трактування в масовій культурі і визначають її мейнстрім – сукупність загальноприйнятих, широко вживаних культурних стандартів.

Характеризуючи тенденцію до утвердження нормативної тілесної ідентичності у масовій культурі, Ж. Ліповецьки називає її «бумом краси». Однією з нормативних вимог сучасної тілесності є «подолання природного тіла». Тілесна модель, пропагована масовою культурою, – це «денатуралізоване» тіло: «недосконале природне тіло» не відповідає канонам краси і свідчить про недостатню турботу про себе.

У контексті того «буму краси», який став визначальним для масової культури і зумовив формування певної ідентифікаційної стратегії, видається дещо несподіваною тенденція, яка може бути охарактеризована як «бум потворності» (Т. Гундорова), опозиції прекрасному тілу тіла особливого, виразного, незвичайного, хворого, яка формує протилежну ідентифікаційну стратегію. «Створювати красу означає виступати поборником панування над людиною» – так можна сформулювати позицію радикалів у питаннях тілесності. Образ дефективного, хворого тіла стає для них текстом, в якому закодовані певні протестні повідомлення проти політики «нагляду і покарання» щодо індивіда.

Разом з тим, індивідуалізація тілесності – це свідчення того, що сучасна людина відчуває потребу бути не пасивним об'єктом масової культури, а суб'єктом творення себе, своєї ідентичності. Рефлексивна праця над власним тілом дає змогу глибше пізнати себе, збагатитися новим культурним та естетичним капіталом, відкрити новий простір для формування своєї ідентичності.

Підрозділ 2.3. «*Техноморфна тілесність в ідентифікаційних практиках масової культури*» присвячено характеристиці кардинальних змін у розумінні людської тілесності, зумовлених тими науковими досягненнями, якими позначена сучасна доба.

Сучасні ідентифікаційні моделі, поширювані масовою культурою, нерідко демонструють тенденцію до «розбіологізації» людського тіла. Вони популяризують навіяний ідеями трансгуманізму образ майбутньої людини, постлюдини. Внаслідок розвитку сучасної медицини, біотехнологій, нанотехнологій антропна тілесність опиняється на грані трансформації зі сфери природно-біологічного у сферу штучно-технологічного буття людини.

Ті модифікації тілесності, які пов'язані з високими технологіями, сформували нові форми самоідентифікації, серед яких можна умовно виділити такі її різновиди як кіберідентичність та віртуальна ідентичність.

Кіберідентичність – це свого роду сучасна інтерпретація ідеї дуалізму у розумінні тіла й духу, яка полягає у соматичній ідентифікації людини як постбіологічного організму.

Поруч з кіборгізацією шириться ще одна ідентифікаційна стратегія – формування *Homo virtualis*. В основу цієї форми соматичної ідентичності покладено ідею розширення тіла у віртуальній реальності, свободи вибору тілесного образу у віртуальному просторі. Homo Virtualis може довільно обирати бажану зовнішність, вік, стать та інші антропні характеристики. Перебуваючи у віртуальному просторі, людина переживає тілесну дезінтеграцію: її реальне тіло існує паралельно з дігитальним (створеним за допомогою цифрових технологій).

В умовах розвиненого постіндустріального суспільства докорінно змінився характер тілесної самоідентифікації. Акцентування уваги на тілі надає можливості виходу за межі колишніх функціональних моделей тілесності та вироблення нових, які вписані в контекст нових реалій людського буття. Ці нові моделі, з одного боку, несуть з собою певні загрози для ідентифікації, з іншого – слугують прикладом нової форми свободи самопізнання, самовизначення та самореалізації.

Вираженням цього оптимістичного погляду на подальші перспективи «антропологічної революції» стало формування фізіософії (або соматософії) – нової галузі філософської антропології, яка в умовах «посттілесної», постбіологічної цивілізації має повернути людині тілесно-духовну повноту. Сучасна людина здатна здійснити шлях від хибних, деформованих образів тілесності до її істинного образу, відчутти власне тіло не як зіскнілу матерію, що підлягає постійним маніпуляціям, а як індивідуальне тіло – притаманну людині форму екзистенції.

Третій розділ дисертаційної роботи « **Стратегії персональної ідентифікації масової людини**» присвячено проблемі суб'єктності масової людини. З'ясовано, що соціокультурні трансформації, притаманні сучасній добі, зумовили формування «персоналістської особистості», яка виявляє здатність до творення власної ідентичності.

У підрозділі 3.1. «*Проблема персональної ідентичності в контексті масової культури*» розглянуто історико-філософський аспект «філософії особистості», проаналізовано ті концепції, які становлять основу сучасної філософської рефлексії персональної ідентичності. Її актуальність зумовлена самим характером сучасної доби, котру визначають як добу соціокультурних та парадигмальних трансформацій і котра з огляду на ці характеристики спричинила виклики цілісності Я. Якщо в попередні епохи історії культури особлива напруженість виявлялася у стосунках «внутрішнє–зовнішнє», то сучасна доба характеризується відчуттям дискомфорту, який переживає людина від суперечностей, що виявляються у «внутрішньому».

Сучасна доба стала часом людини, яка втрачає свою багатогранність. Її герої – це «одновимірні люди» (Г. Маркузе), «пісчинка людства», котра є «опозицією істинній людині», оскільки в ній відсутня вічність і глибина і присутнє лише «чисте тепер». Одновимірність масової людини накладає відбиток на її ідентичність.

Значний інтерес у контексті цього питання становить концепція нової моделі персональної ідентифікації, сформульована російською дослідницею Є. Суровою в її монографії «Європеець «відчужений»: персоналістська особистість». Персонізований індивід – це людина, котра в умовах «беспрецедентної в історії культури цілісності людства» зможе розумно й відповідально реалізувати свої творчі інтенції, адаптуватися до будь-якого культурного середовища, реалізувати у своїй діяльності принципи новизни, свободи і творчості. Соціокультурна реальність, яка стоїть за конструктом *персональна ідентичність*, багатшарова, оскільки він відображає не лише цілісність психічного життя, а і його органічний зв'язок зі світом культури, з яким пов'язана можливість саморозвитку людської особистості, продуктивної, соціально значущої діяльності людини, її реалізації як суб'єкта культурної творчості. У цьому зв'язку зростає необхідність дослідження тих аспектів буття сучасного суспільства, котрі зумовлюють динаміку персональної ідентичності. Зокрема, однією з актуальних проблем є дослідження становлення нової соціальної суб'єктності, питання про суб'єктність масової людини як творця власної ідентичності.

Цій проблемі присвячено підрозділ 3. 2. «Суб'єктність як джерело персональної ідентифікації масової людини». Без відповіді на питання про те, чи є масова людина особистістю, суб'єктом культурної творчості та «творчості себе», неможливо зрозуміти логіку формування її самототожності, ідентичності.

Говорячи про масову людину, деякі дослідники відмовляють їй у суб'єктності, а отже і в здатності до ідентифікації. Однак сучасний етап розвитку цивілізації формує «метакультурну індивідуальність», яка відмовляється від звичних для «ортегіанської» масової людини матриць поведінки та світосприйняття. Для успішної адаптації до нових умов людина «третьої хвили» має оновити свою «базу даних», піддатися «перезавантаженню». За цих умов неминучим стає формування людини нового типу, яка прийде на зміну «масовій людині» – «індивідуалізована людина», «персонізована» особистість.

Суб'єкт масової культури – це не суб'єкт у тому значенні, якого цьому поняттю надавала класична філософія, а швидше предикат (те, що стверджується про суб'єкт; висловлювання, в яке можна підставляти аргументи). Однією з підстав для оптимізму у цьому плані є ті тенденції у сфері економіки, політики, культури, які створюють умови для розвитку інтелектуального, творчого потенціалу сучасної масової людини. Процес її адаптації до нової соціокультурної дійсності потребує таких способів організації, форм діяльності, котрі стимулюють формування у неї внутрішніх зусиль, спрямованих на саморозвиток, оволодіння цінностями культури, і

тим самим перетворюють її з пасивного об'єкта на активного суб'єкта, здатного до творчої реалізації ідентифікаційних стратегій, які визначають характер ідентифікації в сучасну добу.

Підрозділ 3.3. «*Дискурсивне самовизначення масової людини засобами нарративу*» характеризує одну з головних стратегій вибудовування персональної ідентичності в сучасному суспільстві – «оповідну», біографічну

Оповідь – це не реальне життя, а його мовна конструкція, яка має надзвичайно важливе значення, з одного боку, для організації комунікативного впливу, з іншого – для самоусвідомлення. Вчинки, досвід та психологічні риси людини стають частиною її ідентичності завдяки тому, що вони укорінюються в історію її життя, яка розповідається і яка триває протягом усього життя. В історії культури можна визначити такі форми нарративної ідентифікації як щоденник, мемуари, автопортрет. Із розвитком техніки широкого розповсюдження набула фотографічна розповідь про особисте життя – подорожі, роботу, відпочинок, важливі сімейні події. Нині неконтрольована маса мікронарацій заповнила екрани телевізорів, сторінки глянцевого видання та «літературного продукту»: це численні інтерв'ю в ЗМІ, які містять «розповідь про себе»; ток-шоу; телесеріали, основою яких є розповіді про життєві перипетії їхніх героїв; масова белетристика, зокрема, «дамський роман». Наративна ідентифікаційна стратегія реалізується в таких формах, як інтернет-блоги, соціальні мережі – Facebook, Вконтакті, Timeline, живі журнали, селфі.

У масовій культурі широко представлена ідентифікаційна стратегія, яка ґрунтується на стереотипних образах і яка поширюється за допомогою «індустрії свідомості» – кіно, телебачення, літератури маскульту, реклами. Галерея стереотипів, пропонованих масовою культурою, звільняє людину від необхідності творити свою ідентичність, пропонуючи їй широкий вибір готових зразків для наслідування. Діапазон запропонованих стереотипів настільки широкий, що людина може нескінченно приміряти їх, не досягаючи відчуття гармонії з самою собою.

Поряд з таким «невільницьким» відтворенням штучно створених стереотипів є й інший шлях конструювання власної ідентичності – шлях творчий. Цей шлях пов'язаний з поняттям *імідж*. Імідж розглядають як механізм соціалізації, соціальної адаптації, самоідентифікації. Імідж існує як свого роду соціальна модель, яка виробляється колективними зусиллями усіх членів соціальної групи і стає конвенційною матрицею.

Отже, і стереотип, і імідж виступають елементами ідентифікаційної стратегії індивіда. Однак між ними є певні відмінності. Різниця між ними полягає, зокрема, в характері формування образу: стереотип зводить явище до мінімуму рис, спрощуючи та гіпертрофуючи деякі з них; створення іміджу – це мистецтво створення нових образів Я на основі переробки та перетворення вже наявних.

Стереотип – це більшою чи меншою мірою постійна «формула», яка зберігається незмінною протягом тривалого часу. Імідж, на відміну від стереотипу, характеризується динамізмом та пластичністю. В іміджі

виявляється діалектичність людського розвитку: набуваючи цілісності, суб'єкт має її втратити задля досягнення цілісності вищого рівня.

Стереотип, прийнятий індивідом як Я–образ, задає визначений ззовні стандартний варіант існування, симулюючи істинне буття. Усвідомлення власного Я, відчуття певної дистанції між заданими стереотипами та власною суб'єктивністю визначає ту ідентифікаційну стратегію, котру можна назвати творчою. Успішна соціальна адаптація та самоідентифікація неможлива без віднайдення адекватного іміджу, конструювання якого полягає у поєднанні базисних рис, котрі пов'язують індивіда з культурною традицією, і вільно обраних елементів, які відображають його індивідуальність. Дотримуючись цієї стратегії, людина намагається віднайти баланс між своєю суб'єктивністю та семантичним полем соціокультурної дійсності.

Інший шлях персональної ідентифікації розкривається у підрозділі 3.4. «*Партиципативна стратегія конструювання персональної ідентичності*».

Латинське за походженням слово *participatio* дослівно означає *участь*. Отже, партиципативна стратегія конструювання персональної ідентичності полягає у визначенні себе через приналежність до певної групи, коли людина переживає себе як частину певної єдності – етнічної, конфесійної. Партиципація – це механізм подолання «шоку екзистенційного відчуження», шлях до «повернення в несуперечливо-континуальний стан», «часткового відновлення всезагального емфатичного зв'язку через досягнення партиципативної єдності», тобто – партиципацію можна розглядати як екзистенційну основу персональної ідентифікації.

Ця її роль розкривається через відносини Я–Інший, які є одним з найважливіших модусів зазначеної форми самоотождення людини.

Дослідження різних форм виявлення Іншого дає підстави виділити такі його види: Інший як Я сам; Інший як проект майбутнього Я; Інший як не такий як Я.

Проблема людської ідентичності – це, власне, проблема меж. Я себе обмежую (тобто ідентифікую), ставлячи питання про власні межі. Саме тому відчуття цих меж лежить в основі таємниці особистості. Людина у масовому суспільстві втрачає відчуття меж власного Я внаслідок маніпулятивної технології «упосереднення», котра перетворює її на одновимірну істоту, яку неможливо відрізнити від іншої.

Один із аспектів поняття *Інший*, який розкриває його внутрішню суперечливість, полягає у тлумаченні Іншого як персонально-суб'єктної артикуляції феномена «своє інше», «інше Я». Формування ідентичності потребує внутрішнього діалогу, рефлексії, самоаналізу. У процесі ідентифікації людина усвідомлює себе суб'єктом мислення, переживання і водночас Я слугує об'єктом власного сприйняття, моделювання, самокорекції. Така подвійність доцільна, насамперед, тому, що саме завдяки їй досягається внутрішня узгодженість особистості. Масова культура не створює необхідних передумов для реалізації цього аспекту ідентичності:

вона намагається ухилитися від «роботи душі», від необхідності докладати якихось зусиль саморефлексії. Вона надає перевагу простоті, однозначності та ясності, намагається перекласти напруження внутрішнього діалогу назовні, створити собі партнера, зовнішнього співбесідника.

Інший аспект формування персональної ідентичності розкривається через відношення Я–Ідеал. Ідеал – це образ себе, вибудований за зразком і подобою Іншого: символічна ідентифікація з ним дає змогу людині визначити своє становище у світі та своє ставлення до нього. Таким еталоном, зразком в культурі традиційно був «екзистенційний Інший» – особистість, яка протистояла повсякденній рутині, своєю унікальністю задавала своєрідний орієнтир для самовдосконалення індивіда. Людина виражалася через трансцендування – постійне перевершення суб'єктом самого себе. Воно реалізується у зустрічі з Іншим, який розширює екзистенційні можливості суб'єкта, збагачує його внутрішній зміст.

Однак масова культура демонструє характерну для сучасної доби «деконструкцію бінаризмів», представляючи як «значущого Іншого» не ідеал, а ідола. Таким ідолом стає образ, позбавлений трансцендентного виміру, образ, який «зливається» з реальністю і завдяки своїй звичайності, пересічності стає об'єктом для психологічних процесів проєкції та ототожнення. Заміна ідеалів ідолами формує спрощене, вульгаризоване сприйняття дійсності та власного Я, позбавляє його необхідного вектора саморозвитку.

Важливим аспектом відносин Я–Інший як основи формування персональної ідентичності є взаємодія двох суб'єктів, у якій виявляється їхня відмінність, «інакшість». Це сприйняття Іншого як «не-Я» пов'язане з відчуттям незнайомого, відмінного від мене. Процес самоідентифікації у модусі Я–Інший передбачає участь у певному соціальному порядку, ідентифікацію з сукупністю певних соціальних ролей – моделей поведінки, котрі задані соціальною позицією особистості в системі соціальних інститутів, суспільних та особистісних відносин. Відсутність рольової дистанції, яка притаманна масовій культурі, призводить до формування людини, у котрої втрачається відчуття різниці між собою та оточуючим соціальним світом, індивіда, якому притаманний «автоматизуючий конформізм». Для доби масової культури характерна втрата повноти відносин Я–Інший. У сучасних умовах людина страждає не від присутності Іншого, а від його відсутності: він перетворюється на артефакт «ілюзорно-чуттєвої квазіреальності», фантомний об'єкт, позбавлений онтологічної основи (Ж. Бодріяр). Масова культура, продукуючи «одновимірну людину», намагається зруйнувати всі суттєві відмінності між Я та Іншим.

Процес набуття персональної ідентичності значною мірою зумовлений бажанням та вмінням вибудувати повноцінні відносини з Іншим. Саме вони дозволяють людині віднайти ціннісні орієнтири свого буття у «плинній сучасності». Завдяки Іншому людина осягає цінність та значущість власного Я та відкриває в Іншому таку ж унікальну особистість, наділену почуттям власної гідності та варту поваги.

Четвертий розділ дисертаційної «**Соціальна ідентифікація в масовій культурі**» присвячено аналізу базових засновків формування соціальної ідентичності в сучасну добу та специфіки впливу масової культури на зміни в механізмах і формах соціальної ідентифікації.

Підрозділ 4.1. «*Чинники та механізми формування соціальної ідентичності*» містить аналіз внеску прихильників різних напрямів соціально-гуманітарних та філософських наук у розробку цієї проблеми. На підставі проведеного аналізу теоретико-методологічних підходів до соціальної ідентифікації особистості дано її узагальнене визначення як процесу ототожнення індивідом себе з іншою людиною, групою, зразком, котрий відбувається в процесі соціалізації і за посередництвом котрого набуваються норми, цінності, соціальні ролі, моральні властивості представників тих груп, до яких належить або намагається належати індивід. Соціальна ідентичність у цьому плані виступає як усвідомлення суб'єктом своєї приналежності до тієї чи іншої системи соціальних об'єктів при збереженні цілісності та унікальності власного Я.

Феномен соціальної ідентичності можна охарактеризувати як трирівневу структуру, яка включає в себе низку соціально значущих ознак, легітимованих соціумом:

- духовно-ментальні елементи (самооцінка та самоусвідомлення індивіда; ціннісно-нормативні установки, переконання та орієнтації, які становлять змістову основу його ідентичності; стиль та спосіб життя як її прояв; групова свідомість як атрибут колективної ідентичності);
- соціальні елементи (статусна позиція індивіда в групі та відповідний для неї набір рольових функцій; сукупність соціальних зв'язків актора, котрі формують поведінковий аспект його ідентичності як продукту соціалізації);
- матеріально-економічні елементи (доходи, власність, товари, які споживає індивід і які дають йому підстави демонструвати та доводити свою соціально-статусну приналежність).

Отже, соціальна ідентичність особистості формується під впливом зовнішніх та внутрішніх чинників.

Зовнішніми чинниками ідентифікації слугують механізми соціальної атрибуції, які функціонують у руслі інституційних та соціально-інтерактивних процесів.

Внутрішніми чинниками соціальної самоідентифікації є особистісна характеристика, котра відображає стан самототожності індивіда, результат присвоєння ним інтеріоризованих Я– та Ми–образів, певної соціальної позиції та знаходить свій вияв у актах самовизначення, конструюванні індивідуальних життєвих стратегій.

Нині відбувається глибока соціальна модернізація: зміни у соціальній структурі суспільств, ускладнення соціально-стратифікаційної системи, розширення рамок соціальної взаємодії. Наслідком цієї модернізації став своєрідний «культурний шок» – втрата колишньої стійкої соціальної ідентичності, переструктурування ідентифікаційного простору та девальвація колишніх жорстких ідентифікаційних рамок. Колишня соціальність була

ієрархічною, сучасна ж набуває такої форми, якій чужа жорстка ієрархія, різкі соціальні контрасти, вертикальні – репресивні – владні відносини за принципом «панування–підпорядкування». Відкрита репресивність та насильство змінилися «техніками спокуси», а предметно опосередковані суспільні відносини – комунікацією.

Актуалізація пошуків ідентичності – це наслідок переходу від суспільства, де ідентичність «дана» та «задана», де панує чітка закріпленість за людиною певного соціального статусу, до суспільства «соціальної мобільності». Плюралізація диференціювальних соціальних ознак (особливо життєвих форм та стилів), маргіналізація значної частини населення, неоднорідність «офіційних» соціальних груп також стимулюють поширення нових механізмів соціальної ідентифікації.

Процес соціальної ідентифікації доби соціокультурних трансформацій є складним і суперечливим. Її характеристика коливається від визнання тотальної кризи ідентичності внаслідок втрати людиною свого істинного Я до визнання існування «множинної», клаптикової ідентичності, яка існує лише в акті комунікації і виступає в поведінковій саморепрезентації, є проектом.

Ідентифікація у цих умовах потребує від суб'єкта не лише активності, а й гнучкості. Він існує у просторі мозаїчної культури, де рівноправно наявні альтернативні ідеологічні та аксіологічні системи. На думку деяких дослідників, радикальний плюралізм сучасної соціальності корелюється з *множинною ідентичністю*: індивід може одночасно усвідомлювати свою приналежність до кількох соціальних груп, оскільки в реальному житті він одночасно грає багато соціальних ролей. Прихильники концепції множинної ідентичності вважають, що вона зумовлена множинністю своїх «підвалин»: раса, етнічність, гендер, громадянсько-політична та конфесійна приналежність, ідеологічна доктрина.

Однією з поширених форм соціальної ідентифікації в сучасному світі стала *маргінальна ідентичність* – змішування різних життєвих стилів та форм у практиці одного індивіда, яка в умовах нестабільності подекуди виявляється найбільш комфортною для його соціальної позиції. Вона є своєрідним перехідним типом соціальної ідентичності, який поєднує риси сучасного типу особистості та риси носія традиціоналістських цінностей та установок.

Одним із можливих векторів ідентифікації в умовах сучасних глобальних перетворень стає *ретро-ідентифікація* – повернення до первинних джерел ідентичності: релігійних, етнічних, територіальних, національних.

Характерною тенденцією в сучасному суспільстві є поширення *негативної ідентифікації* – самоствердження «від супротивного», яке виявляється у формі заперечення певних властивостей або цінностей їхнього носія, в образі котрого персоніфікується те, що є неприпустимим для членів спільноти.

Однією з поширених форм ідентифікації стала й *заявлена* ідентичність, котра охоплює ту сукупність саморепрезентацій, які індивід свідомо або неусвідомлено обирає для трансляції оточенню. Мета такої трансляції – вплинути на той образ власної особистості, який формується за принципом «ким я хочу бути в очах інших людей».

Характер сучасної доби значною мірою відображає *можлива ідентичність*, яка охоплює вміння вписатися у певну епоху, співвіднести своє минуле, сучасне і майбутнє. Минуле важливе у тому відношенні, що воно актуалізує надбання колективної пам'яті, дає відчуття коренів. Відчуття характеру сьогодення дає підстави співвіднести себе з нинішнім соціокультурним контекстом і тими соціальними групами, які утворюють його «тканину». Орієнтація на майбутнє означає здатність розумно і відповідально вибудовувати свій життєвий світ, докладати необхідних зусиль для творчої самореалізації.

Соціокультурні трансформації зумовили появу нових об'єктів та форм соціальної ідентифікації. На нашу думку, можна виділити такі найхарактерніші зміни у базових основах формування соціальної ідентичності:

1. зміни у сфері гендерної та вікової ідентифікації;
2. зростання ролі субкультур як «культур соціальної самоідентифікації»;
3. зростання ролі споживання як механізму конструювання соціальної ідентичності.

Підрозділ 4.2 «Гендер і вік в ідентифікаційних практиках масової культури»

присвячено дослідженню змін у гендерній та віковій ідентичності, які становлять базис соціальної ідентичності.

Гендерну ідентичність визначають як базову структуру соціальної ідентичності, котра формується в ході соціалізації внаслідок психологічної інтеріоризації чоловічих або жіночих рис та усвідомлюється і переживається людиною як приналежність до певної статі.

Важлива роль у формуванні гендерної ідентичності належить *гендерним стереотипам* – соціально визнаним та прийнятим уявленням про особистісні властивості та поведінкові моделі чоловіків і жінок, а також про статеву специфіку соціальних ролей.

Гендерні стереотипи виконують низку важливих соціальних функцій. Зокрема, схематизуючи та спрощуючи риси складних об'єктів світу, вони заощаджують зусилля індивіда з їх сприйняття, виконуючи когнітивну функцію. Ціннісно-захисна функція гендерних стереотипів полягає у створенні та підтриманні цінностей індивіда та групи, у проведенні чітких меж між Своїми і Чужими, нормою та девіацією. Гендерні стереотипи виконують функцію соціального контролю, набуваючи нормативності та підтримуючи соціально прийнятні зразки поведінки. Їм притаманна й функція соціалізації, яка полягає у навчанні нормам взаємовідносин статей, котрі містяться у накопиченому суспільством соціальному досвіді.

Інтеграційна функція гендерних стереотипів полягає у забезпеченні єдності соціальної спільноти. Уявлення про чоловічі та жіночі властивості, які поділяють члени спільноти, сприяють створенню єдиного інформаційного простору, дають змогу відчутти свою приналежність до соціуму, підтримують стабільність та стійкість соціальної системи. Гендерні стереотипи виконують роль програми поведінки у всіх сферах життя суспільства – політичній, економічній, соціальній.

Масова культура транслює стереотипізовані образи маскулінності та фемінності, зберігаючи їх традиційне ядро: для концепту мужності провідними ознаками залишається тріада «батьківство–сила–влада», для концепту жіночності – «материнство–слабкість–підпорядкування». Разом з тим, у процесі комунікацій гендерні стереотипи, з одного боку, коригуються, оновлюються, відображаючи ті зміни, які відбуваються в суспільстві, з другого – допомагають формуванню тих нових ідентифікаційних стратегій, котрі сприятимуть якісним змінам гендерної структури традиційного домінування, подоланню присутньої в нашому суспільстві гендерної асиметрії та становленню громадянського демократичного суспільства.

Сучасна доба значною мірою змінила й ставлення до проблеми вікової диференціації суспільства та вікової ідентифікації людини.

Зміни у віковій ідентифікації, які нині виявляються надзвичайно яскраво, зумовлені низкою причин. Це, зокрема, зміна характеру взаємодії соціально-вікових страт на економічній та політичній арені, розлам між поколіннями, конфлікт індивіда з тими соціальними ролями, які він змушений виконувати в суспільстві, відсутність моделей поведінки, котрі могли б стати зразком для наслідування. Не менш значущим чинником трансформації моделей вікової ідентифікації стало становлення масової культури, в якій виявляється тенденція розглядати молодість не як вікову належність, а як стильову ідентичність: молодими вважаються ті, хто веде молодіжний спосіб життя. Нині у науковий обіг увійшло поняття *ювенілізація* – омолодження поведінкових стратегій індивіда, яке відбувається через включення в них моделей поведінки, конвенційно визнаних притаманними більш молодим людям.

Своєрідним виявом ювенілізації стала ідентифікаційна практика, яка отримала назву *діти-бумеранги*. Так називають молодих людей, які після певного періоду життя окремо від батьків (наприклад, під час навчання) повертаються додому. Діти-бумеранги потребують «батьків-гвинтокрилів» – цей науковий термін, що його запровадили психологи, характеризує позицію батьків, які постійно «зависають» над дітьми, захищаючи їх від усяких життєвих проблем. Наприкінці ХХ ст. набуло поширення поняття *кідалт* (від англ. *kid* – дитина та *adult* – дорослий), яке характеризує небажання дорослішати. Цю тенденцію характеризують як вияв соціального інфантилізму, небажання брати на себе відповідальність за вирішення важливих соціальних проблем. Водночас дитинність, небажання дорослішати – це світовий тренд, пов'язаний зі становленням суспільства споживання та масової культури. Масова культура популяризує той тип поведінки, який

отримав назву *синдром Пітера Пена* – безтурботного хлопчика з чудової країни Немайнебуде, який не хоче брати участь у складному дорослому житті. Іншим виявом кідалту є *синдром Доріана Грея*, названий на честь героя роману О. Вайльда «Портрет Доріана Грея». Цей синдром характеризують як страх перед старінням, виявом якого є зловживання пластичною хірургією та косметичними засобами, призначеними для «боротьби зі старістю», невиправдане використання молодіжної атрибутики.

Отже, «розмивання меж» між колись чітко визначеними віковими групами, процеси ювенілізації суспільства викликають до життя нові моделі вікової ідентифікації.

Підрозділ 4.3. «*Субкультури як «культури ідентифікації» в сучасну добу»* характеризує одну з найбільш помітних тенденцій розвитку сучасного соціуму. У масовому суспільстві порівняно небагато таких спільнот, які мали б тривалий характер і могли б задовольнити потреби в самоідентифікації «цілісної» людини: зазвичай вони об'єднують людей за якоюсь однією ознакою (турист, уболівальник, рокер). Частковою заміною цілісної ідентичності у масовому суспільстві стають «часткові» ідентичності, які формуються в численних субкультурах, зокрема, молодіжних.

Субкультура об'єднує вихідців із різних соціальних верств, включає в себе різні вікові групи, вона охоплює кілька «стилістичних» ідентичностей (наприклад, готи представлені кількома течіями: вамп-готи, гіпі-готи, корпоративні готи, кібер-готи, перкі-готи, готичні емо та інші), а належність людини до певної субкультури зовсім не означає, що вона не поділяє якихось уподобань прихильників інших субкультур (приналежність до субкультури реперів не означає, що людина слухає лише музику в стилі реп). Така «розмитість» меж між субкультурами означає, що субкультурна ідентифікація молоді подекуди набуває мозаїчного характеру (готичні емо), є тимчасовою, а це, своєю чергою, зумовлює відсутність у ній глибинних змістових підвалин. Саме тому в багатьох молодіжних субкультурах головну увагу акцентовано не на змістових, а саме на зовнішніх ознаках приналежності до спільноти: одязі, макіяжі, сленгу, символіці, зразках поведінки.

Кількість молодіжних субкультур постійно збільшується, і нині прийнято поділяти їх на «класичні» (XX ст.) та «постсубкультури» (доба постмодерну). Постсубкультури відрізняються від традиційних субкультур низкою характерних ознак: крайньою нестабільністю, суперечливістю, розмитістю меж. Постсубкультура – це швидше «модель конструювання тимчасової належності» (К. Адамович), «ніби-група», котра складається з індивідів, які не тільки не хочуть позиціонувати себе як її членів, але й не визнають жодних групових цілей. Для постсубкультур характерна відсутність чітко окреслених меж, а тому належність до таких спільнот не накладає на їх членів суворих зобов'язань – можна змінювати свою приналежність до субкультурних угруповань, поєднувати належність до кількох таких спільнот. Однією з ознак постсубкультур є гібридність: у них можуть поєднуватися артефакти, стилі, манери поведінки, музичні форми,

запозичені з різних культур – європейських, африканських, східних. Наслідком цієї свободи є множинна ідентичність, яка яскраво виявляється, зокрема, серед прихильників хіп-хопу.

Однією з помітних тенденцій останніх десятиліть є поширення субкультур, котрі зачисляють до так званих *уявних співтовариств*, які відрізняються від реальних тим, що вони створюються і функціонують не завдяки повсякденному спілкуванню їхніх учасників, а силою їхньої уяви, ментальним образом схожості, котрий вони утримують у своїй свідомості. Прикладом уявних співтовариств стали так звані *стиль-культури*. Вони є симулятивними (фіктивними) субкультурами, бізнес-проектами доби масової культури, які створюються за допомогою реклами і об'єднують молодих людей, маркованих споживанням певного товару (М. Найдорф). Однією зі стиль-культур є *лоліта-стиль* (Lolita-fashion), характерна ознака якої – одяг, подібний до лялькового. Починаючи з 80-х років ХХ ст. поширилася стиль-культура *фурі* (англ. furry – пухнастий), прихильники котрої ідентифікують себе з образом певної тварини за допомогою «пухнастого» одягу. У випадку стиль-культур ми маємо справу з надуманим, створеним за допомогою технологічних та медійних маніпуляцій нестійким об'єднанням, яке утверджує себе за допомогою декоративних, зовнішніх засобів.

Характеризуючи молодіжні постсубкультури, З. Бауман використовує метафоричне визначення, називаючи їх «гардеробними співтовариствами»: як глядачі театральної вистави, які залишили верхній одяг у гардеробі і на короткий час об'єдналися емоційним переживанням, вони допомагають на короткий період «розірвати монотонність щоденної самотності», подолати емоційну напругу та «агресію травми», котрі супроводжують гонитву за вислизаючою ідентичністю.

І тим не менше саме субкультури дають можливість молоді розкрити притаманний їй екзистенційний потенціал, пропонують нові життєві стратегії та свободу вибору. Безумовно, реалізація цього потенціалу не завжди виявляється в тих формах, які суспільство сприймає і позитивно оцінює, подекуди вона посилює нігілістичні та деструктивні тенденції в житті молодого покоління. Однак лімінальність, яка визначає специфіку молодіжних субкультур, – це ситуація пошуку Я, пошуку ідентичності, здійснення акту творчості, ситуація реалізації свободи, завдяки якій індивід осягає свою екзистенційну суверенність.

У цьому зв'язку особливо актуальним стає питання про необхідність виявлення можливого позитивного потенціалу молодіжних субкультур в процесі соціалізації, формування тієї системи цінностей, яка здатна вирішити проблеми самоідентифікації, саморепрезентації та самореалізації молодого покоління.

Підрозділ 4.4. «Ідеологія споживання та ідентифікаційні практики масової культури» присвячено дослідженню впливу становлення суспільства споживання на формування соціальної ідентичності.

Споживання – це процес, в який людина активно залучається заради створення та підтримання своєї ідентичності. Люди намагаються стати тим,

ким вони хочуть бути, набуваючи речі, котрі, як вони вважають, допоможуть їм створити та втримати ідею самих себе, свій образ. Саме масова культура визначає характер сучасного культурного виробництва та споживання, проголошуючи: «Бути – це значить мати, користуватися і насолоджуватися».

Процес «соціального конструювання» особистості орієнтується на певні споживчі моделі, які виконують роль символів сучасності та престижності, на що свого часу звернув увагу американський економіст українського походження Х. Лейбенстайн. Одна з таких моделей – «*приєднання до більшості*», яка у дисертаційній роботі розкривається на прикладі моди. Інша модель самоідентифікації – *ефект сноба*. Це – зворотний бік залежності від моди: сноб не споживає того, що споживають всі. Не менш поширеною формою ідентифікації є й *демонстративне споживання* – своєрідний спосіб конструювання того образу, який індивід бажає пред'явити іншим.

Слід зазначити, що масова культура здатна не лише поширювати ідентифікаційні моделі, орієнтовані на цінності консюмеризму, а й виробити ті фільтри та механізми, які зможуть запобігти притаманним йому негативним проявам. Саме наявність певних стримувальних моментів сприяла утвердженню в західній масовій культурі таких цінностей як розуміння особистого щастя та успіху як винагороди за чесну працю, пошанування цінностей сім'ї.

Своєрідним проявом протистояння тиску консюмеристської культури є *дауншифтинг* (від англ. *downshifting* – уповільнення, послаблення певного процесу). Дауншифтери відмовляються від установлених суспільством обов'язків, кар'єрного росту, надаючи перевагу «простому» життю на лоні природи. Члени суспільства споживання нерідко позиціонують себе як прихильників ідеології *енафізму* (від англ. *enough* – досить, доволі), яка закликає менше витратити та стримувати демонстративне споживання як з економічних, так і з моральних міркувань.

Теоретичне осмислення та практичне вирішення проблем становлення ідентичності в нових соціокультурних умовах є важливим для забезпечення соціально-психологічної стабільності та вільного і стійкого розвитку як окремої людини, так і суспільства в цілому.

П'ятий розділ дисертаційної роботи «**Культурна ідентичність в епоху масової культури**» присвячено аналізу тих змін, які виявляються в формах культурної ідентичності та практиках культурної ідентифікації сучасної масової людини.

У підрозділі 5.1. «*Культурна ідентичність: теоретико-концептуальний аналіз*» зазначається, що особливої актуальності проблема культурної ідентичності набуває в добу масової культури, котру нерідко характеризують як космополітичну, не пов'язану з національними культурними традиціями, руйнівну для культурних цінностей.

Авторка звертається до характеристики кількох підходів до аналізу культурної ідентичності в сучасних філософсько-гуманітарних

дослідженнях: *націоналістичного, постмодерністського, феміністського, постколоніалістського*. За логікою націоналістичного підходу культурна ідентичність визначається як стабільна і монологічна – вона фіксує досвід та однастайність культурних кодів. Постмодерністський та постколоніальний підходи виходять з тлумачення культурної ідентичності як історично обумовленої, множинної, «плинної» категорії. Феміністська позиція полягає у виявленні її соціальних аспектів, характеристиці її як поліморфного утворення, наділеного здатністю до розвитку та акцентуації ідентифікаційних практик, притаманних сучасній добі.

Культурна ідентичність є результатом культурної ідентифікації – встановлення духовного взаємозв'язку зі своїм народом, переживання почуття приналежності до національної культури, інтеріоризації її цінностей. У понятті культурної ідентичності зафіксовано внутрішній стан (самосвідомість) суб'єкта ідентифікації, його активність у процесі становлення ідентичності, а також розуміння стійкості та цілісності, яка зберігається в ядрі кожної культури.

Культурну ідентичність можна розглядати як багаторівневу структуру, що охоплює етнічну, регіональну, національну, цивілізаційну ідентичність. Ці рівні взаємопов'язані, і кожен з них може актуалізуватися залежно від конкретної соціокультурної ситуації. Нині простежується тенденція до розмивання культурної ідентичності, насамперед, етнічної та національної. Формується нова ідентичність, в основу якої покладено можливість ототожнювати себе з екологічними, феміністськими, релігійними рухами, які мають транснаціональний характер.

Формування та поширення масової культури призводить до подальшої трансформації культурної ідентичності, котра починає сприйматися як свідомо обрана позиція стосовно певної культурно-політичної спільноти, стан причетності до певної культури, до якого веде динамічний процес ідентифікації. Насичені інформаційні потоки, широкі міжкультурні контакти, знайомство з проявами національно-культурних ідентичностей різних народів створюють передумови для «гри в ідентичність». Принцип трансформера стає важливим чинником культурної ідентифікації, виявляючись як «комплекс Протея». Людина доби масової культури може «вживлятися в образи» різних культурних ідентичностей. Прив'язка до національності та національної культури також стає об'єктом гри: вона може бути задана за бажанням суб'єкта.

Деякі сучасні науковці відстоюють думку про те, що ідея національно-культурної самобутності вже не може слугувати головним чинником ідентифікації сучасної людини. Вони називають «нарцисичними спробами постійно залишатися у дитинстві» намагання зберегти свої культурні корені, вбачають у почутті національно-культурної приналежності надмірну емоційність, а в національній мові – вияв «уяви та серця», пропонуючи прийняти універсальну модель культури, яка допоможе сформувати уніфікований тип людини. Натомість інші мислителі вбачають у збереженні національно-культурної ідентичності потужний потенціал формування

інформаційного суспільства, яке становить вищу сходинку у культурно-історичному розвитку людства (М. Кастельс, П. Хіманен).

Зміст поняття *культурна ідентичність* стосовно сучасної доби не лише уточнюється, а й наповнюється новими нюансами, зумовленими процесами культурної глобалізації, культурного різноманіття, широкого міжкультурного діалогу.

Розглядаючи культурну ідентичність доби масової культури як процес, виділимо кілька сценаріїв його розгортання: *культурна уніфікація*, *метисаж*, *культурна гібридизація*. *Культурна уніфікація* – тенденція до нівеляції культурної самобутності, становлення «космополітичної» культури. *Метисаж* – «поєднання різних культурних цінностей», яке не суперечить ні сучасності, ні традиціям, а об'єднує їх у нове утворення, де жодна зі сторін не буде ущемлена; це характеристика особливого виду цінностей культурного і духовного життя сучасної доби. На нашу думку, це явище суголосне нашому часу. Його природу та сутність надзвичайно глибоко охарактеризував М. Мамардашвілі. Філософ зазначав, що культура – це спосіб діяння та поведінки в умовах неповного знання. Отже, коли людина включає у свій культурний досвід нові елементи, це означає, що вона робить крок за межі чітко окресленого кола, розширюючи своє знання. Цей крок не повинен загрожувати рідній культурі, руйнувати її – він має бути кроком до трансцендентування власної культури. Це той метафізичний акт, котрий є «живим кроком пульсації всієї людської світобудови».

Культурна гібридизація – змішування, взаємопроникнення та переробка елементів різних культур у певному соціальному контексті; «одомашнення» культурних потоків, котрі надходять ззовні. Інтенсифікація міжкультурних комунікацій призводить не лише до всезагальної стандартизації та уніфікації, а й зумовлює появу багатьох синкретичних форм, в яких у різних пропорціях і комбінаціях поєднуються «своє» та «чуже». Такі синкретичні форми заповнюють лакуну між «своїм» та «чужим», відіграючи роль медіаторів. Вони дають культурам змогу адаптуватися до нових умов існування, переробити та інкорпорувати «інше» з мінімальними втратами для своєї самобутності.

Визнаючи, що в добу масової культури культурна ідентифікація зазнає значних змін, робимо висновок, що незважаючи на це людина, як і в минулі часи, народжується як член певної родини, расової та етнічної групи. Нові форми культурної ідентичності накладаються на традиційні, котрі, вочевидь, є значно глибше укоріненими. Їх діалектичне поєднання, вписаність традиційної культурної ідентичності у сучасний соціокультурний контекст видається більш адекватним шляхом культурно-цивілізаційного поступу, ніж порушення цієї діалектики на користь ідентифікаційних новацій. «Природна», «онтологічно задана» культура має стати захистом від порушення тієї просторово-часової цілісності, яка відображена в понятті *культурна ідентичність*.

Однією з актуальних проблем дослідження культурної ідентичності є самоідентифікація особистості в контексті діалогу масової та елітарної

культур. Цей аспект аналізу самоідентифікації людини в умовах масового суспільства розглянуто у підрозділі 5.2. *«Культурна ідентичність в контексті діалогу масової та елітарної культур»*.

Якщо прихильники «аристократичних» концепцій масової культури акцентували увагу на протистоянні елітарної та масової культури (Х. Ортега-і-Гассет), філософи Франкфуртської школи – на співвідношенні «істинної культури» та культуріндустрії (М. Хоркхаймер, Т. Адорно, Е. Фромм, В. Беньямин, Г. Маркузе), то починаючи з 70-х років ХХ ст. гострота проблеми співвідношення елітарної та масової культур зникає. Низка дослідників (Д. Белл, Е. Тоффлер, А. Моль, М. Кастельс) вважають, що масова культура в постіндустріальному суспільстві продовжує існувати як унікальний механізм, котрий задовольняє потреби значної частини суспільства в адаптації до нових соціокультурних реалій. Однак вона перестає бути єдиною культурою, котра утримує монополію на масову свідомість: елітарна культура вступає з нею в активну взаємодію, насичуючи її новим змістом та збагачуючи духовними цінностями. Цей процес конвергенції Е. Тоффлер характеризує як «демасифікацію» культури та «індивідуалізацію особистості».

Неактуальність антитези елітарне–масове доводили й теоретики постмодернізму (Ч. Дженкс, Л. Фідлер, У. Еко), які проголосили кінець «великого вододілу», «заперечення заперечення» масової культури та «дифузії культури».

Конвергенція елітарної та масової культур формує нові ідентифікаційні практики та трансформує традиційні механізми культурної ідентифікації, уможливорює вільний «перетин меж» між тими сферами культурного буття, котрі за традиційною термінологією визначаються як «елітарна» або «масова» культура.

Масова культура, яка нині стала домінуючою формою культурного буття, головним засобом ідентифікації індивідів, доводить здатність адаптувати і цінності високої культури, і маргінальні моделі для масового поширення.

Складну взаємодію елітарної та масової культур відображають поняття *кіч-культура, арт-культура та мід-культура*.

Принципова трансформація структури та функціонування соціуму, втрата ним «вертикальної» спрямованості призвели до коригування бінарної диференціації культури в параметрах елітарність–масовість. Конвергенція елітарного та масового типів культури, яка визначає одну з тенденцій трансформації сучасного соціокультурного простору, зумовлює й трансформацію механізмів культурної ідентифікації людини.

Не менш важливим чинником трансформації цих механізмів стало становлення глобальної цивілізації. Масова культура, яку можна віднести до числа одного з найпотужніших «агентів глобалізації» (П. Бергер), сформувала ті ідентифікаційні практики, які спрямовані на формування нового феномена – цивілізаційної ідентичності. Ця проблема розглядається у підрозділі 5.3. *«Культурна глобалізація і цивілізаційна ідентичність»*.

Одне з найвідоміших визначень цивілізаційної ідентичності запропонував С. Гантінгтон, який характеризує цивілізаційну ідентичність як найширшу культурну спільність, найбільше «ми», де людина відчуває себе у культурному відношенні «як вдома». Становлення цивілізаційної ідентичності зумовлене низкою об'єктивних причин.

Це, зокрема, *модернізація*, котра є одним із мегатрендів світового розвитку. Модернізація означає не лише перехід від традиційної до сучасної моделі соціально-економічного та політичного світоустрою, а й зміну колишньої та формування нової ідентичності, яка супроводжується пошуками шляхів та методів органічного поєднання імперативів модернізації з імперативами збереження основи культурної ідентичності – культурної спадкоємності.

Не менш важливе значення у формуванні цивілізаційної ідентичності належить *глобалізації*. Глобалізація сприяє формуванню цивілізаційної самосвідомості, поглибленому розумінню відмінностей між цивілізаціями, посилює потребу у визначенні своєї культурно-цивілізаційної ідентичності.

Значний вплив на процеси формування цивілізаційної ідентичності має й *розвиток та використання інформаційних технологій*, які створюють основу інформаційного суспільства.

Цивілізаційна ідентичність є вираженням самосвідомості «уявного співтовариства» – світу людей, складного організму, котрий розвивається за своїми внутрішніми законами. Основні принципи функціонування цього світу можна охарактеризувати як антропний, діалоговий, ізотропний та принцип динамічної цілісності, які, водночас, визначають і сутність цивілізаційної ідентичності.

Антропний принцип втілює в собі філософську ідею взаємозв'язку людини та Універсуму і фіксує зв'язок між фундаментальними властивостями нашого Всесвіту (Метагалактики) та існуванням у ній людини.

Поряд з антропним принципом сутність цивілізаційної ідентичності визначає й принцип *діалогічності*, яка є домінуючим началом людського існування (М. Бахтін). Це відкритість свідомості та поведінки людини оточуючій реальності, «духовна зустріч» з Іншим, в якій долається «чужість чужого», це сфера духовного збагачення людей та їх єднання.

Одним із принципів, які визначають сутність цивілізаційної ідентичності, є принцип *ізотропності* (з давньогрецьк. ἴσος – «рівний, однаковий, подібний» і τρόπος – «оборот, поворот; характер»). Ізотропність характеризується схожістю елементів та кодів, котрі утворюють цілісність, яка розрізняється за своєю структурою, композицією та пропорціями складових. Вочевидь, взаємодія та взаємопроникнення окремих елементів та практик різних типів ідентичності, їх взаємозбагачення є тією тенденцією, яка визначає специфіку сучасної цивілізаційної ідентичності, сприяючи подоланню тяжіння її синкретичної («глобальної») моделі.

Притаманний цивілізаційній ідентичності принцип *динамічної цілісності* полягає у збереженні цієї цілісності та повноти як синергетичної

системи, котра переживає постійні трансформації, в яких виявляється «динамічний хаос» та «гармонійний порядок» світоустрою. Головними ознаками цієї динамічної цілісності є *дихотомічність* – двоїстість прояву; *мобільність* – потенційна налаштованість на різнопланові зміни; *еволютивність* – здатність сприймати нові елементи, розвиваючись від простого до складного; *інволютивність* – включення нових елементів шляхом їх узгодження з початковим культурним кодом; *органічність* – природний розвиток, за якого загальний рух визначається станом кожного елемента і водночас зберігає свою нелінійність, відкритість та альтернативність.

Цивілізаційна ідентичність характеризується меншою інтенсивністю, тобто є значно більш абстрактною та раціоналізованою, менш «емоційно зарядженою» порівняно, наприклад, з етнічною, заснованою на прив'язаності до «землі та крові» та наділеною потужною вітальною силою. І тим не менш саме цивілізаційна ідентичність набуває особливого значення для суспільної свідомості сучасного людства, оскільки його доля набирає дедалі універсальнішого характеру. Культурно-цивілізаційні розлами, які існують у сучасному світі, можуть стати і ареною жорстоких сутичок, і «фронтірами» співпраці та взаємного культурного збагачення. Формування цивілізаційної ідентичності означає формування свідомості, здатної мислити категоріями планетарного масштабу, висувати на перший план загальнолюдські інтереси та проблеми і знаходити шляхи їх вирішення.

«Метакультурна індивідуальність» демонструє вихід за рамки звичного бачення світу, здатність відмови від звичних матриць поведінки та сприйняття. Масова культура – це не сукупність завершених артефактів, які співвідносяться з певними цінностями, а динамічний процес появи, закріплення та трансляції нових смислів. Основне завдання маскульту – інтерпретувати риси цього «культурного сьогодення».

Розглянувши особливості формування ідентичності людини в умовах домінування масової культури, зроблено такі узагальнення та **Висновки**:

1. Проблема ідентичності набрала в сучасну добу особливого значення в зв'язку з масштабними соціокультурними трансформаціями, розширенням соціальної та міжкультурної взаємодії. Проблема ідентифікації людини доби масової культури актуалізується в контексті тих викликів сучасної цивілізації, які пов'язані з глобалізацією, соціальною мобільністю, розвитком комунікацій, мультикультуралізмом, ідеологією толерантності. Її значення зумовлене й дослідженням проблем свідомості та самосвідомості, самості, інтерсуб'єктивності.

2. Актуалізація досліджуваної проблеми значною мірою зумовлена кризою ідентичності. Зокрема, проявом цієї кризи є «надлишковість Я», породжена різноманіттям альтернатив, випадковістю вибору з широкого спектра можливостей, які з'явилися у постіндустріальному суспільстві. Самоідентифікація людини набуває динамічного характеру, розвивається за непередбачуваними траєкторіями, стає варіативною.

3. Одним з найбільш впливових чинників ідентифікації в сучасному суспільстві стає масова культура. Саме вона визначає символічні інтерактивні матриці, які конструюють сприйняття реальності, формує єдиний інформаційний простір, визначає ціннісні орієнтації, потреби та смаки людей.

4. Масова культура здійснює свою ідентифікаційну функцію завдяки певним ідентифікаційним стратегіям – основним напрямом та способам самовизначення через соціальні механізми під впливом агентів соціалізації, актуальних об'єктивних факторів, а також індивідуальних пріоритетів та ресурсних можливостей суб'єкта. Реалізація цих стратегій здійснюється за посередництвом соціальних практик – використання суспільних інститутів, впливу на соціальні відносини та способи життєдіяльності людей. Важлива роль у формуванні ідентичності належить таким «агентам впливу» масової культури як ЗМІ, реклама, телебачення, Інтернет, котрі задають антропологічні норми, аксіологічні орієнтири

5. У сучасному суспільстві, для якого характерне ускладнення соціальних зв'язків, постійні соціокультурні трансформації, на зміну жорстко детермінованим моделям ідентичності, характерним для попередніх історичних епох, приходять принципи варіативності, вибору, конструювання ідентичності. Під впливом масової культури відбувається трансформація тілесної, персональної, соціальної, культурної ідентичності.

6. Специфічних форм набирає соматична ідентичність сучасної людини. Ідея тілоцентризму, яка визначає характер доби масової культури, знаходить свій вияв у нових – або модернізованих – ідентифікаційних практиках. Це, зокрема, популяризація сформованих «індустрією свідомості» уявлень про правильне, «ідеальне» тіло, тілесний канон, який протистоїть «недосконалому природному тілу» та надає перевагу тілу «денатуралізованому». Метаморфози соматичної ідентифікації сучасної людини відбуваються й під впливом ідеї постлюдини та філософії трансгуманізму, які пов'язують тіло зі світом техніки. Техноморфна тілесність, відображаючи досвід масової культури, починає змінюватися не лише в сфері свідомості, сформованої «технологічним розумом», а й на онтологічному рівні, трансформуючись з природно-біологічної у технологічно зумовлену форму буття.

7. В умовах сучасної соціокультурної дійсності значним чином змінюються стратегії конструювання особистістю персональної ідентичності. Авторка доходить висновку, що стосовно масової людини неможливо більше говорити про особистість та суб'єктність у тому сенсі, який вкладали у це поняття наші попередники. Суб'єктність масової людини є результатом адаптації до нової соціокультурної дійсності, котра вимагає таких способів організації, форм діяльності, які стимулюють формування у неї внутрішніх зусиль, націлених на саморозвиток, оволодіння цінностями культури, і тим самим перетворюють її з пасивного об'єкта на активного суб'єкта. Суб'єктність масової людини формується в умовах персоналістської цивілізації, структура та дух якої спрямовані на те, щоб кожен з індивідів, котрі складають її, міг реалізувати себе як особистість.

8. Засобом «дискурсивного самопояснення» в масовій культурі виступає нарратив, за допомогою якого індивід координує «проекти» свого Я, в котрих узгоджуються вимоги соціального порядку та практика індивідуального життя. Завдяки нарративу відбувається засвоєння стереотипів рольової поведінки і моральних цінностей, які формуються в певному соціокультурному середовищі, та виявлення тих аспектів Я, котрі до того не знаходили свого вияву. Наративний дискурс дає можливість вибору: створювати «образ себе» шляхом пасивного слідування стереотипу або виявляти свою активність шляхом творчого формування власного іміджу.

9. Персональна ідентифікація в добу масової культури здійснюється й шляхом застосування партиципативної ідентифікаційної стратегії, в якій виявляється двоїстість відношення Я–Інший. Інший постає як та інстанція, котра, з одного боку, підтверджує тотожність Я, з другого – слугує орієнтиром його можливих змін, тим зразком, з яким Я постійно корелює свій образ.

10. Аналіз впливу соціокультурних трансформацій на формування соціальної ідентичності дозволяє визначити ті сфери, де, на нашу думку, найбільш яскраво виявляється роль масової культури: це сфера гендерної та вікової ідентифікації; сфера субкультур як «культур соціальної самоідентифікації»; сфера споживання, яке все більш активно відіграє роль механізму конструювання соціальної ідентичності.

Масова культура популяризує інноваційні образи, які відіграють роль орієнтирів гендерної ідентифікації. Взаємодія процесів інтерпретації гендерного стереотипу та конструювання власної гендерної ідентичності індивіда призводить до вироблення нових значень, і таким чином стимулюються якісні зміни гендерних відносин, подолання присутньої в нашому суспільстві гендерної асиметрії.

Своєрідних форм набирає в наш час і вікова ідентичність. Динамічний характер сучасного життя, формування префігуративної культури спричинились до ювенілізації – омолодження поведінкових стратегій індивіда та тенденції розглядати молодість не як вікову належність, а як стильову ідентичність.

Важливу роль у соціальній ідентифікації сучасної людини відіграють численні субкультури, котрі стають універсальною формою адаптації до «плинної сучасності», одним з механізмів соціалізації особистості, за допомогою якого засвоюються норми, ідеали, цінності, ролі і моральні якості представників різних соціальних груп, що утворюють суспільство.

У консюмеристському суспільстві, формування якого є ознакою нашого часу, особливого значення набуває ідентифікація через споживання. Ця тенденція, котра викликає занепокоєння суспільства, вимагає репрезентація в рамках українського соціокультурного простору позитивних соціокультурних образів як зразків для особистісних референцій.

11. Однією з тенденцій сучасної доби є розмивання культурної ідентичності, дифузія культурних зразків. Формується нова культурна ідентичність, в основі якої лежить можливість ототожнювати себе з екологічними,

феміністськими, релігійними рухами, котрі мають транснаціональний характер. Вона починає сприйматись як свідомо обрана позиція стосовно певної культурно-політичної спільноти, стан причетності до певної культури, до якого веде динамічний процес ідентифікації. Принцип трансформера стає важливим чинником культурної ідентифікації, виявляючись як «комплекс Протея». Людина доби масової культури може «вживлятися в образи» різноманітних культурних ідентичностей.

12. Масова культура, яка нині стала домінуючою формою культурного буття, головним засобом ідентифікації індивідів, демонструє здатність долати межі між «елітарною» культурою та культурою «загалу», адаптувати і використовувати для масового поширення як цінності високої культури, так і маргінальні моделі, широко застосовуючи для цього, зокрема, засоби мистецтва, механізми розмивання меж між ототожненням і розрізненням, дифузії культурних зразків. Конвергенція елітарної та масової культур формує нові ідентифікаційні практики та трансформує традиційні механізми культурної ідентифікації. Ідентичність сучасної людини не є стабільною, вона уможлиблює вільний «перетин меж» між тими сферами культурного буття, котрі за традиційною термінологією визначаються як «елітарна» або «масова» культура.

13. Становлення глобальної цивілізації породило новий феномен – цивілізаційну ідентичність. Цивілізаційна ідентичність, одним з чинників становлення якої стала масова культура, є вираженням самосвідомості «уявного співтовариства» – світу людей, складного організму, котрий розвивається за своїми внутрішніми законами. Вона характеризується динамічним характером, здатністю сприймати нові елементи, розвиваючись від простого до складного, інволютивністю – включенням нових елементів шляхом їх узгодження з початковим кодом національних культур. Формування цивілізаційної ідентичності означає формування свідомості, здатної мислити категоріями планетарного масштабу, висувати на перший план загальнолюдські інтереси та проблеми і знаходити шляхи їх вирішення.

Разом з тим, слід зазначити, що цивілізаційна ідентичність внаслідок свого універсалістського характеру становить виклик для культурної ідентичності, а тому одним з актуальних завдань є свідомі зусилля по збереженню внутрішнього духовного досвіду національної культури. Не можна не погодитись з висловлюваною деякими дослідниками думкою про те, що проблема української ідентичності полягає в неузгодженості двох абстрактних концептів – органічно притаманного народу «способу життя» та культури і «духу часу», який диктує проєктивні моделі поведінки нації. Для адекватної культурної ідентифікації українцям необхідне не просто відродження національної культури, а й її переінтерпретація та переорієнтація. Масова культура в силу притаманного їй «глокалізаційного» потенціалу може слугувати засобом синтезування унікальної вітчизняної культурної спадщини та надбань універсалізму у творенні сучасних моделей національно-культурної ідентичності.

14. Аналізуючи специфіку впливу масової культури на процес формування ідентичності сучасної людини, можна зазначити, що в ньому виявляються три тенденції: деструктивна, проблемна, та гуманізуюча.

Масова культура значною мірою причетна до кризи ідентичності, що виявляється як аномія, маргіналізація, формування «негативної ідентичності» внаслідок обрання пропонованих цією культурою невідповідних зразків для наслідування та «тоталітарних» ідентифікаційних моделей. Відкриваючи нові перспективи управління масовою свідомістю, масова культура значною мірою визначає множинність, мінливість ідентичностей, можливість формування численних псевдоідентичностей.

Проблемна тенденція в процесі формування ідентичності суб'єкта масової культури зумовлена зростаючою партикуляризацією, атомізацією суспільства, руйнуванням традиційних зв'язків та інститутів, які були конструюючими для суспільства в попередні епохи. У цих умовах на перший план виступають чинники, необхідні для конструювання нових форм ідентичності, які були б здатні забезпечити більш адекватну вимогам часу самовизначеність та самореалізацію людини.

Разом з тим, масова культура демонструє й генерацію позитивних тенденцій на цьому шляху, сприяє формуванню творчих ідентифікаційних стратегій.

Формування нових форм соматичної, персональної, соціальної, культурної ідентичності свідчить про необхідність переосмислення характеристик людини як суб'єкта та об'єкта масової культури.

Чинники формування людської ідентичності можна умовно розділити на внутрішні, які закорінені в тілі людини та в її самості, і зовнішні, які присутні в оточуючому людину світі.

Ідентичність як відображення зовнішнього світу пов'язана з наслідуванням зовнішніх об'єктів. Тотожність може встановлюватись як відповідність певній даності (стать, нація, культура), як наслідування певної моделі, зразка. Саме цей аспект ідентифікації відіграє особливу роль в масовій культурі.

Масова культура передбачає максимальну вписаність людини у задані соціокультурні координати, слідування загальним стереотипам і тим самим стимулює перетворення її на стандартну сукупність знаків, *Das Man*. Для такого способу формування ідентичності характерні мімікрія, імітація, симуляція, видимість, намагання видаватись, а не бути. Такого роду ідентичність є результатом відображення, повторення форми, відмови від вибору, пошуку нового. Вона постає як щось статичне, фіксоване, постійне, незмінне.

Однак відображення зовнішнього світу може носити й активний, усвідомлений характер. Воно може виявлятися як намагання пізнати реальність, віднайти найбільш адекватні шляхи взаємодії з соціокультурним контекстом, виявляючи межі реального та нереального, можливого та неможливого і тим самим визначаючи межі свого світу та межі свого Я – саме усвідомлення цих меж є основою ідентичності.

Світ людини – це не лише те, що її оточує, а й те, що відбувається в ній самій, що вона може спостерігати та усвідомлювати. Отже, ідентичність – це самовизначення особистості, пізнання себе як певної визначеності, конкретності. Людина намагається зрозуміти себе, віднайти себе серед численних образів та стереотипів, запропонованих – а подекуди й нав'язуваних – масовою культурою. Її ідентичність може виявлятися і як звільнення від диктату «зовнішнього», подолання власної обмеженості, вихід у простір свободи та відповідальності творення власного Я.

Ідентичність людини неможливо віднайти в готовому вигляді, вона «здійснюється»

Створення нових форм ідентифікації є не лише свідченням кризи ідентичності, а й тим актом самозмінення, внутрішньої перебудови, який є ресурсом для реалізації творчого потенціалу людини та становлення адекватної, гармонійної ідентичності в умовах нової соціокультурної дійсності.

Отже, логіка аналізу дозволила зробити висновок про необхідність цілеспрямованої культивування тих тенденцій, які протистоять деконструкції людини та суспільства, подолання негативних наслідків соціально-культурного плюралізму та збереженню творчого ідентифікаційного потенціалу суб'єкта масової культури.

ОСНОВНІ ПУБЛІКАЦІЇ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Одноосібна монографія:

1. Сінькевич О. Б. Соціальні практики масової культури: ідентифікаційний дискурс : монографія / О. Б. Сінькевич. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2015. – 360 с.

Розділи у колективних монографіях:

2. Сінькевич О. Б. Образ людини в художній самосвідомості культури сучасної доби / О.Б. Сінькевич // Людина в сучасному світі. Філософсько-культурологічні виміри : колективна монографія. – Кн. 1. / За заг. ред. В.П. Мельника. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – С. 417–440.

3. Сінькевич О. Б. Політкоректність: філософський дискурс та соціокультурна реальність / О.Б. Сінькевич // Наука і цінності людського буття : колективна монографія / [Альчук М.П., Бойченко М.І., Вишинський С.Д. та ін.] ; за заг. ред. В.П. Мельника. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2013. – С. 299–308.

Статті у фахових філософських виданнях України та закордонних виданнях:

4. Сінькевич О. Б. Становлення нової цивілізації та його соціокультурні наслідки / О.Б. Сінькевич // Вісник Львівського університету. Серія «Філософські науки». – Львів : Вид. центр ЛНУ, 2004. – Вип. 6. – С.140–148.

5. Сінькевич О. Б. Масова культура як «агент глобалізації»: сучасні трансформації / О.Б. Сінькевич // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Філософія. Соціологія. Політологія». – 2012. – Вип. 22(2). – Т.20. – №9/2. – С. 333–339.

6. Сінькевич О. Б. Ідентифікація через споживання в добу масової культури: філософсько-культурологічні аспекти аналізу / О.Б. Сінькевич // Гілея : науковий вісник. Збірник наукових праць. / Гол. ред. В.М. Вашкевич. – Київ : ВІР УАН, 2013. – Вип. 70 (№3). – С. 615–620.
7. Сінькевич О. Б. Наратив і тезаурус в контексті оновлення методологічного апарату сучасного культурологічного знання / О.Б. Сінькевич // Науковий вісник Чернівецького університету : Збірник наукових праць. Філософія. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2013. – Вип. 665–666. – С. 233–238.
8. Сінькевич О. Б. Идентичность в эпоху глобализации: современный дискурс / О.Б. Сінькевич // Веснік Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Янкі Купалы. Серыя 1. Гісторыя і археалогія. Філасофія. Паліталогія. – Гродна : ГрДУ, 2013. – №3 (162). – С. 80–85.
9. Сінькевич О. Б. Нормативна тілесна ідентичність в масовій культурі / О.Б. Сінькевич // Гілея : науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В.М. Вашкевич. – К. : ВІР УАН, 2013. – Вип. 78 (№11). – С. 269–273.
10. Сінькевич О. Б. Динамика персональной идентификации в современную эпоху / О.Б. Сінькевич // European Applied Sciences. – Stuttgart : ORT Publishing, 2013. – №10. – Volume 2. – С. 49–52.
11. Сінькевич О. Б. Трансформація тілесної ідентифікації в контексті постлюдської перспективи / О.Б. Сінькевич // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Філософія. Соціологія. Політологія». – 2013. – Вип. 23 (4). – Т.21. – №9/2. – С. 265–271.
12. Сінькевич О. Б. Стратегии персональной идентификации в современную эпоху / О.Б. Сінькевич // Нова парадигма : журнал наукових праць. Серія «Філософія. Політологія. Соціологія». – К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2013. – Вип. 119. – С. 95–104.
13. Сінькевич О. Б. Дилеми ідентичності в глобалізованому світі / О.Б. Сінькевич // Мультиверсум. Філософський альманах / Гол. ред. Лях В.В. – К., 2013. – Вип. (126). – С. 3–15.
14. Сінькевич О. Б. Соціальна ідентичність в контексті трансформаційних процесів сьогодення / О.Б. Сінькевич // Вісник Черкаського університету. Серія «Філософія». – 2014. – №11 (304) – С.9–15.
15. Сінькевич О. Б. Молодіжні субкультури як «культури самоідентифікації» в сучасну епоху / О.Б. Сінькевич // Гілея : науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В.М. Вашкевич. – К. : ПП «Видавництво «Гілея», 2014. – Вип. 84 (№ 5). – С. 289–293.
16. Сінькевич О. Б. Наративна персональна ідентичність в добу масової культури / О.Б. Сінькевич // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Філософія. Соціологія. Політологія». – 2014. – Вип. 24 (2). – Т. 22. – №9/2. – С. 124–130.
17. Сінькевич О. Б. Отношения Я–Другой как модус идентичности / О.Б. Сінькевич // Грані. Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах. – 2014. – Вип. 9 (113). – С. 33–39.

18. Сінькевич О. Б. Цивілізаційна ідентичність і цивілізаційне свідомство / О.Б. Сінькевич // Веснік Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Янкі Купалы. Серыя 1. Гісторыя і археалогія. Філасофія. Паліталогія.– Гродна : ГрДУ, 2014. – №3 (183). – С. 83–88.
19. Сінькевич О. Б. Вікова ідентичнасць у кантэксту масовай культуры: сацыяльна-філасофскі аналіз / О.Б. Сінькевич // Гілея : навуковы вісник. Зборнік навуковых праць / Гол. ред. В.М. Вашкевич. – К. : ПП «Выдавецтва «Гілея», 2014. – Вып. 89 (№ 10). – С. 294–298.
20. Сінькевич О. Б. Парадоксы персональнай ідентичнасці: сучасны кантэкст / О.Б. Сінькевич // Філасофія і сацыяльныя навукі. – Мінск : Изд. БГУ, 2014. – № 3. – С. 48–53.
21. Сінькевич О. Б. Гендер у ідэнтыфікацыйных практыках масовай культуры // Грані. Навукова-теарэтычны і грамадска-політычны альманах. – 2014. – Вып. 11 (115). – С. 16–22.
22. Сінькевич О. Б. Канвергенцыя элітарнай та масовай культур як чынік трансфармацыі ідэнтыфікацыйных стратэгіяў / О.Б. Сінькевич // Грані. Навукова-теарэтычны і грамадска-політычны альманах. – 2014. – Вып. 12 (116). – С. 11–17.
23. Сінькевич О. Б. Рэклама як засіб канструавання ідентичнасці суб'екта масовай культуры / О.Б. Сінькевич // Гілея : навуковы вісник. Зборнік навуковых праць / Гол. ред. В.М. Вашкевич. – К. : ПП «Выдавецтва «Гілея», 2014. – Вып. 90 (№11). – С. 287–291.

Статті в інших навуковых виданнях:

24. Сінькевич О. Б. Феномен кризи у культурфіласофіі ХХ століття / О.Б. Сінькевич // Континент Европа : Зборнік навуковых праць. – Львів : Вид центр ЛНУ, 2000. – С. 81–92.
25. Сінькевич О. Б. Флеш-мобіл як дзеркало сучаснай масовай культуры / О.Б. Сінькевич // Духовність. Культура. Нація : Зборнік навуковых статей. – Львів : Вид центр ЛНУ, 2005. – С. 120–127.
26. Сінькевич О. Б. Тенденцыі культурнай універсалацыі у сучасным свеце / О.Б. Сінькевич // Духовні выміры еўрапейскай цывілізацыі: выклікі ХХІ ст. : Зб. навуковых статей. – Львів : Вид. центр ЛНУ, 2007. – Вып. 2. – С. 32–41.
27. Сінькевич О. Б. Духовны свет сучаснай людзі у дзеркалі мистецтва / О.Б. Сінькевич // Духовність. Культура. Нація : Зборнік навуковых статей. – Львів : Вид. центр ЛНУ, 2011. – Вып. 5. – С.197–210.
28. Сінькевич О. Б. Ідеалогія спажывання та масова культура: філасофска-культуралогічны аналіз / О.Б. Сінькевич // Сборник научных трудов Sworld. 2012.– Одесса : КУПРИЕНКО, 2012. – Вып. 4. – Т. 39. Філасофія і філалогія. – С.102–109. (РИНЦ SCIENCE INDEX. Імпакт-Фактор >0. Цит: 412–1223)
29. Сінькевич О. Б. Канцэптуальнае асвоення феномену культурнай глабалізацыі та абразы глабалізаванага свету / О.Б. Сінькевич // Соцыягуманітарныя праблемы людзі. – Львів : Выдавецкі центр ЛНУ імя Івана Франка, 2013. – Вып. 7. – С. 66–73.

30. Сінькевич О. Б. Політкоректність в контексті глобалізаційних процесів сучасності / О.Б. Сінькевич // Сборник научных трудов Sworld. 2013. – Одесса : КУПРИЕНКО, 2013 – Т. 26. Филология и философия. – С. 82–88. (РИНЦ SCIENCE INDEX. Импакт-Фактор >0. Цит. 113–0820).
31. Сінькевич О. Б. Тілесна ідентичність у віртуальному просторі / О.Б. Сінькевич // Сборник научных трудов Sworld. 2013.– Иваново : МАРКОВА АД, 2013. – Вып. 3. –Т. 27. Философия и филология. – С. 82–89. (РИНЦ SCIENCE INDEX. Импакт-Фактор >0. Цит. 313–1162).
32. Сінькевич О. Б. Стереотип та імідж у ідентифікаційних стратегіях масової культури / О.Б. Сінькевич // Сборник научных трудов Sworld. 2014 г. – Иваново : МАРКОВА АД, 2014. – Вып. 1. – Т. 23. Философия и филология. – С. 21–29. (РИНЦ SCIENCE INDEX. Импакт-Фактор >0. Цит. 114–178).

АНОТАЦІЯ

Сінькевич О. Б. Ідентифікаційні практики масової культури: соціально-філософський аналіз. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук зі спеціальності 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. – Львівський національний університет імені Івана Франка. – Львів, 2016.

В дисертації аналізується проблема ідентифікації людини доби масової культури, яка актуалізується в контексті тих викликів сучасної цивілізації, котрі пов'язані з глобалізацією, соціальною мобільністю, розвитком комунікацій, мультикультуралізмом, ідеологією толерантності. Визначено специфіку ідентифікаційної функції масової культури, яка здійснюється через певні ідентифікаційні стратегії – основні напрями та способи самовизначення, реалізація яких відбувається за посередництвом соціальних практик – використання суспільних інститутів, впливу на соціальні відносини та способи життєдіяльності людей. Доведено, що в сучасному суспільстві, для якого характерне ускладнення соціальних зв'язків, постійні соціокультурні трансформації, на зміну жорстко детермінованим моделям ідентичності, характерним для попередніх історичних епох, приходить принцип варіативності, вибору, конструювання ідентичності. Під впливом масової культури відбувається трансформація тілесної, персональної, соціальної, культурної ідентичності. Доведено неспроможність «сходження» проблеми ідентичності на рівень її технологічного розуміння. Це, зокрема, засвідчують ті ідентифікаційні стратегії, в яких виявляється не лише маніпулятивний характер масової культури, а й здатність сучасної масової людини поєднувати нормативні вимоги соціуму з власними творчими інтенціями, що є свідченням її здатності адаптуватися до сучасного соціокультурного середовища, реалізувати принципи новизни, свободи і творчості у самовизначенні.

Ключові слова: ідентичність, ідентифікація, соціокультурні трансформації, масова культура, форми ідентичності, ідентифікаційні стратегії, ідентифікаційні практики.

АННОТАЦИЯ

Синькевич О.Б. Идентификационные практики массовой культуры: социально-философский анализ. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора философских наук по специальности 09.00.03 – социальная философия и философия истории. – Львовский национальный университет имени Ивана Франко. – Львов, 2016.

В диссертации анализируется проблема идентификации человека эпохи массовой культуры, которая актуализируется в контексте вызовов современной цивилизации, обусловленных глобализацией, социальной мобильностью, развитием коммуникаций, мультикультурализмом, идеологией толерантности. Идентичность формируется в сложном взаимодействии с существующим социумом, социальными институтами, идеологией. Процесс идентификации включает определение своего места в социокультурном пространстве, выбор моделей самоопределения в условиях разнообразия возможностей.

В работе обосновано утверждение о том, что в условиях социальных и культурных трансформаций значительно расширился спектр социальных функций массовой культуры, которая обеспечивает стабильность существующей социальной системы, выступает механизмом социализации, осуществляет адаптацию ценностей высокой культуры к массовому сознанию. Одна из важнейших функций массовой культуры – идентификационная.

Комплексная методология исследования позволила реализовать эвристический потенциал философско-гуманитарных наук, объединить в едином познавательном комплексе возможности социологического, философского, культурно-антропологического знания и благодаря этому определить характер трансформаций, которые претерпевает идентичность в современную эпоху под влиянием массовой культуры. Доказано, что в современном обществе на смену жестко детерминированным моделям идентичности, характерным для предыдущих эпох, приходят модели, в основе которых лежит принцип вариативности. Идентичность становится более сложной, модульной, ее отличает разнообразие альтернатив, случайность выбора из широкого спектра возможностей; актуализируются такие ее аспекты как аутентичность, множественность.

Исследование идентификационных стратегий массовой культуры и присущих ей идентификационных практик осуществлено согласно логике системного подхода. Указанный подход основывается на понятии онтологической идентичности как отражения метафизически-природной целостности человека, закрепленной в его социокультурно-биологическом геноме, и предполагает создание панорамной модели идентичности в

совокупности ее соматической, персональной, социальной и культурной форм.

В работе раскрывается сущность телоцентризма как одной из типологических характеристик массовой культуры, которая определяет «нормативную» модель соматической идентификации и находит выражение в модели техноморфной телесности, порожденной «технологическим разумом». Исследование стратегий личностной идентичности в условиях «персоналистской цивилизации» позволило сделать вывод о необходимости адекватного современным условиям понимания проблемы субъектности массового человека. Анализ специфики формирования социальной идентичности осуществлялся на основе определения тех сфер, где наиболее заметно влияние массовой культуры, – сферы гендерной и возрастной идентификации, сферы субкультур как «культур социальной самоидентификации» и сферы потребления, которое все более активно выполняет роль механизма конструирования идентичности. Определено влияние конвергенции элитарной и массовой культур на формирование новых идентификационных практик, благодаря которым осуществляется свободное «пересечение границ» между различными сферами культурного бытия. Проанализировано влияние процесса глобализации, одним из «агентов» которого является массовая культура, на формирование цивилизационной идентичности как одной форм культурной идентификации.

Анализ сформированных массовой культурой идентификационных практик позволил сделать вывод о том, что они являются не только свидетельством присущего современной эпохе кризиса идентичности, масштабности используемых массовой культурой манипулятивных технологий формирования идентичности, но и демонстрацией позитивных тенденций в стратегиях идентификации. Специфика влияния массовой культуры на процесс формирования идентичности современного человека состоит в том, что в нем проявляются три тенденции: деструктивная, проблемная и гуманизирующая. Трансформация традиционных и появление новых форм идентификации свидетельствует о том, что массовая культура обладает определенным ресурсом для сохранения человеком собственного Я, реализации творческого самоопределения и самовыражения, становления гармоничной идентичности, адекватной эпохе формирования новой социокультурной действительности.

Ключевые слова: идентичность, идентификация, социокультурные трансформации, массовая культура, формы идентичности, идентификационные стратегии, идентификационные практики.

SUMMARY

Sinkevych O.B. Identification practices of mass culture: socio-philosophical analysis. – Manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Sciences in Philosophy, speciality 09.00.03 – Social Philosophy and Philosophy of History. – Lviv National University named after Ivan Franko, Lviv 2016.

The problem of identification of a person of the age of mass culture, which is updated in the context of the challenges of modern civilization, connected with globalization, social mobility, the development of communications, multiculturalism, ideology of tolerance is analyzed in dissertation. Defined the specificity of the identification function of mass culture, which is offered through certain identification strategy – the main directions and ways of self-determination, realization of which takes place at mediation social practices – the use of public institutions, the impact on social relations and the moduses of vital activity. It is proved that in modern society, which is characterized by the complexity of social relations, permanent social and cultural transformation, to replace the rigidly deterministic models of identity, characteristic of previous historical epochs, comes the principle of variation, selection, design identity. Under the influence of mass culture is transforming the bodily, personal, social, cultural identity. We also proved the insolvency of the "ascent" of problem of identity on the level of its technological understanding. This, in particular, by identification those strategies that reflect not only the manipulative nature of mass culture, but also the ability of modern mass man to combine the normative requirements of society with their own creative intentions, that is the certificate of its ability to adapt oneself to the modern socio-cultural environment, to implement principles of novelty, freedom and creativity in self-determination.

Key words: identity, identification, social-cultural transformation, mass culture, forms of identity, identification strategies, identification practices.